

UNIVERZITA KARLOVA
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Duchovní péče v dětských domovech se zřetelem ke kaplanství

Pastoral care in children's homes with respect to chaplaincy

Diplomová práce

Vedoucí práce:

PhDr. ThDr. Noemi Bravená, Th.D., Ph.D.

Autor:

Bc. Jana Plicková

Praha 2018

Poděkování

Největší poděkování patří mé vedoucí práce PhDr. ThDr. Noemi Bravené, Th.D., Ph.D., bez které by tato práce nevznikla. Děkuji za milý a lidský přístup, který byl vždy spojen s velkou odborností a praktickým dopadem. Vážím si všech hodin a konzultací, které mě posunuly vždy o kousek dál a byly mi inspirací. Jsem velmi vděčná nejen za vedení práce, ale i za nasměrování a pomoc v závěru mého studia. Děkuji.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou prací „Duchovní péče v dětských domovech se zřetelem ke kaplanství“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15.7.2018

Jana Plicková

Anotace

Diplomová práce se zabývá definováním kaplanství v dětských domovech. Nejprve jsme se důkladně seznámili s problematikou duchovní péče. Dále jsme se soustředili na potřeby dítěte, jeho práva a možné deprivace, které se nejčastěji vyskytují u dětí vyrůstajících v ústavním zařízení. Také jsme zkoumali prostředí dětského domova i jeho současnou situaci a zaměřili jsme se na pojem kaplanství a jeho tři typy, které v České republice doposud fungují. V závěru práce jsme navrhli, jak by duchovní péče v dětských domovech mohla vypadat a předložili jsme argumenty pro její zavedení.

Klíčová slova

duchovní péče, kaplanství, dětský domov, dítě, deprivace

Annotation

The diploma thesis deals with the definition of chaplaincy in children's homes. First, we have been thoroughly acquainted with the issues of spiritual care. We also focused on the needs of children, their rights and possible deprivation, which are most common among children growing up in residential institutions. We also examined the environment of the children's home and its current situation, and we focused on the concept of chaplaincy and its three types, which are working in the Czech Republic. At the end of the paper, we suggested how pastoral care in a children's homes might look and put forward arguments for its introduction.

Keywords

pastoral care, chaplaincy, children's home, child, deprivation

Obsah

Úvod.....	7
Aktuálnost problematiky.....	9
1. Duchovní péče.....	13
1.1. Pojem duchovní péče.....	13
1.2. Pastorální péče v Bibli.....	13
1.3. Pojem duchovní péče v literatuře.....	14
1.4. Dimenze člověka.....	15
1.5. Současné definice duchovní péče.....	16
1.6. Duchovní péče o děti.....	18
1.7. Duchovní péče o mládež.....	21
1.8. Osobnost pastoračního pracovníka.....	23
2. Dítě.....	25
2.1. Dítě a péče o něj podle Bible.....	25
2.2. Práva dítěte.....	26
2.3. Základní potřeby dítěte.....	27
2.4. Deprivace.....	29
2.4.1. Pět typů deprivované osobnosti.....	30
2.4.2. Náprava deprivací.....	32
2.5. Shrnutí.....	34
3. Zařízení pro ústavní výchovu a péči.....	35
3.1. Ústavní výchova v České republice.....	35
3.2. Ústavní péče v České republice.....	36
3.3. Dětský domov.....	36
3.3.1. Jak fungují dětské domovy – zákon č. 109/2002 Sb.....	39
3.3.2. Zaměstnanci dětského domova.....	43
3.3.2.1. Vychovatel.....	45
3.3.2.2. Psycholog.....	47
3.3.3. Zájmové činnosti.....	49

3.3.4. Odchod dětí z dětského domova.....	49
3.3.5. Dětský domov Opava – příklad z praxe.....	51
3.3.6. Výroční zpráva České školní inspekce za rok 2016/2017.....	53
4. Kaplanství.....	57
4.1. Kaplanství v nemocnicích.....	58
4.2. Kaplanství v armádě.....	60
4.3. Kaplanství ve věznicích.....	62
4.4. Shrnutí.....	63
5. Kaplanství v dětském domově.....	65
5.1. Pověření církve.....	65
5.2. Vzdělání.....	65
5.3. Pastorační praxe.....	65
5.4. Podmínky přijetí.....	65
5.5. Pracovněprávní poměr.....	66
5.6. Náplň práce.....	66
5.7. Osobnost kaplana.....	67
5.8. Definice pojmu KDD.....	68
Závěr.....	69
Seznam literatury.....	72
1.1. Primární zdroje.....	72
1.2. Sekundární zdroje.....	73
1.3. Slovníky.....	75
1.4. Weby.....	75
Abstrakt.....	77

Úvod

Dětský domov zajišťuje péči a zázemí dětem, které buď přišly o své rodiče nebo své rodiče mají, ale ti se o ně nemohou, nezvládají nebo nechtějí starat. Na instituci dětského domova tak přechází zodpovědnost za jejich výchovu a vzdělání. Z vědeckých výzkumů (zejména psychologa Z. Matějčka a jeho spolupracovníků) vyplývá, že ústavní péče má na osobnost dítěte velký vliv. Tyto děti se potýkají s různými citovými deprivacemi, protože přišly o možnost vyrůstat ve zdravém a milujícím prostředí rodiny. Jistě není pochyb, že problematika dětí v dětském domově potřebuje naši pozornost.

Základním stavebním kamenem pro mou práci je duchovní péče se svým smyslem cítit odpovědnost za život a víru bližního. Být tu pro ty, kteří to potřebují a dávat jim naději, že život má i přes všechno trápení smysl. Proto se ve své diplomové práci pokusím propojit tyto dvě oblasti – křesťanskou duchovní péči a dětský domov. Mým hlavním záměrem bude definování duchovní péče v dětských domovech, konkrétně se zřetelem ke kaplanství. Kaplanství v dětských domovech dosud neexistuje a nejsou k dispozici ani odborné publikace. Moje práce tak bude prvním krokem tímto směrem.

První kapitola se zaměřuje na duchovní péči obecně. Vychází z reflexe dané problematiky a přehledu v současném bádání a definicích, včetně porozumění biblickému poselství duchovní péče. Druhá kapitola se věnuje pojmu “dítě” - definici, právům, potřebám a možným deprivacím, které plynou z nenaplňování jeho potřeb. Třetí kapitola přibližuje prostředí zařízení pro ústavní výchovu a péči s důrazem na instituci dětského domova. Kapitola se také zabývá legislativou upravující dětské domovy a otázkou, jestli se v ní mluví o zprostředkování vyučování náboženství dětem. Tato kapitola hledá odpověď na to, zda duchovní péče v tomto ohledu bude v zařízení vůbec možná. Třetí kapitola dále popisuje, jak funguje dětský domov, neboť pro budoucí práci kaplana v dětských domovech je nezbytné nejprve poznat prostředí, v kterém bude pracovat a také s kým. Proto se práce dále zaměřuje na zaměstnance dětského domova a na to, jaké děti tam nejčastěji přicházejí, s jakými problémy a proč. Čtvrtá kapitola se zabývá třemi druhy kaplanství, které v současné době v České republice existují - kaplanstvím v nemocnicích, v armádě a ve vězení. Jejich analýza je potřebná k pozdější definici kaplanství v dětských domovech. Poslední kapitola formuluje z nabytých poznatků hlavní cíl této práce, a tím je navržení definice kaplanství v dětském domově.

Metodologie vychází z heuristické práce s vědeckými texty, z analýzy zákonů,

informačních zpráv a dalších dokumentů. První kapitoly jsou zpracovány na základě analýzy jednotlivých pojmů podle dostupných pramenů, pátá kapitola je především syntézou dosud získaných poznatků a jejich aplikací na nový pojem kaplanství v dětských domovech.

Práce se řídí grafickou úpravou uvedenou v metodice závěrečných prací platných pro Husitskou teologickou fakultu Univerzity Karlovy. Citace jsou upraveny dle bibliografické normy ČSN ISO 690. V této práci vynechávám seznam zkratk, neboť používám jen všeobecně ustálené zkratky a zkratky biblických knih jsou užívány v souladu s Českým ekumenickým překladem.

Aktuálnost problematiky

Na počátku mé diplomové práce stojí prostý zájem o dítě a péči o něj. Nicméně po hlubším studiu této problematiky tato “jednoduchá” motivace odhalila mnohem závažnější problém, kterého si nezávisle všimají i mnohé další vědní obory.

“Období dětství je v rámci náboženské výchovy v České republice stále mnohými vnímáno jako určitý předstupeň před dospělostí.”¹ Díky K. Rahnerovi v devadesátých letech dvacátého století náboženská pedagogika docenjuje dětství a přiznává mu potenciál mluvit o věcech víry. Už se dětství nevnímá jako přípravná fáze na dospělost a něco nedokonalého, ale K. Rahner upozorňuje na to, že i dítě je schopno přiměřeně svému věku mluvit o věcech víry, neboť už je od svého počátku hotovou osobností. “Tento závěr nemá vést k bezmezné adoraci dětství, k přehlížení jeho zlobení a drzých projevů, **ale k větší vnímavosti k vnitřnímu světu dítěte, který je pro nás vzdálený**, ale který má pro náboženskou výchovu velkou důležitost, protože **do tohoto vnitřního světa přichází Boží slovo.**”² Tyto nové poznatky by měly také “vést ke změně smýšlení člověka a zprofesionálnění jeho služby dětem”³.

Sociální a pedagogický psycholog Z. Helus upozorňuje na deficit české společnosti v přístupu k dítěti a “zdůrazňuje, že součástí každé osobnosti je i přesah, který má být rozvíjen edukací”⁴. Ve své knize *Dítě v osobnostním pojetí* nabádá rodiče a učitele, aby se snažili poznat blíže osobnost dítěte a umožnili mu zrát a vyvíjet se **ve všech jeho složkách** (to znamená i v přesahu). Z. Helus přesah definuje jako stav, kdy se „člověk nezabývá jen sám sebou a svými běžnými starostmi či radostmi; ale záleží mu také na něčem, co jej přesahuje, co je více než on, co dává jeho životu vyšší cíl a smysl“.⁵ Toto nové směřování české primární pedagogiky, označované jako *pedagogika přesahu*, je pozitivně přijímáno českými odborníky a poskytuje tak nový prostor pro metodu filozofování.

Pedagožka a teoložka N. Bravená rozpracovala s ohledem na dětství pojem *transcendence* (latinský pojem pro *přesah*) uz hlediska psychologie, pedagogiky, filozofie

¹ BRAVENÁ, Noemi. Obrat k dětství: Nové výzvy pro náboženskou výchovu a vzdělávání. *Cesty katecheze*. 2014, **2014**(2-3), 13-16. Cit. s. 13.

² BRAVENÁ, Noemi. Op. cit. s. 13.

³ BRAVENÁ, Noemi. Op. cit. s. 14.

⁴ BRAVENÁ, Noemi. Filozofování jako cesta k celistvému rozvoji dětského přesahu. *Przemiany i wyzwania XXI wieku a tozsamosc religia i kultura*. Krakow, **2014**, 5-15. ISSN 978-83-60391-27-3. Cit. s. 14.

⁵ BRAVENÁ, Noemi. Op. cit. s. 8.

a teologie a mluví o takzvané *pedagogice přesahu* - novém teoretickém paradigmatu. Pedagogika přesahu je pedagogikou orientovanou na dítě („child centered education“), v sobě “zahrnuje rovinu etickou, filozofickou, náboženskou, ekumenickou, spirituální, ale i antropologickou”⁶, a vede děti k rozvoji kritického a tvořivého myšlení. Pedagogika přesahu vidí pojem *transcendence* jako klíčový pro výchovu a vzdělání, protože “vede k celistvému pochopení člověka, směřuje za hranice ztechnizovaného světa a vede člověka k vnitřnímu usebrání a poznání přirozeného světa.”⁷

Tento nový přístup k osobnosti dítěte se neobjevuje jen v psychologii, pedagogice a filosofii, ale například i v teologii - v tzv. *teologii dětí*, která tvoří podobor náboženské pedagogiky. “Teologie dětí považuje dítě za rovnocenného účastníka teologického rozhovoru s dospělými. Říká, že je v možnostech každého dítěte (od 3 - 14 let: do tří let jsou v náboženské pedagogice využívány jiné přístupy, od čtrnácti let děti spadají pod samostatný obor tzv. *teologie mládeže*) o nadsmyslovém přemýšlet, hovořit a prezentovat jej kresbou.”⁸ Teno podobor náboženské pedagogiky přichází z důrazem, že “dítěti má být nasloucháno, protože naslouchání je základem pro jeho další vzdělávání. S dítětem má být také veden řízený dialog, neboť právě dialogem se vytváří společné porozumění nadsmyslovému.”⁹

Pokud tedy víme, že součástí každé osobnosti dítěte je přesah, který má být rozvíjen všeobecnou edukací, a je na rodičích a učitelích, aby umožnili dítěti rozvoj ve všech jeho složkách (nejedná se o žádnou primární “evangelizaci”, byť tento prvek skrytě může působit, dítěte ani učení jej určitému světonázoru, nýbrž rozvíjíme v dítěti to, co už je od počátku součástí jeho osobnosti), narážíme v České republice hned na jeden zásadní problém.

I po téměř třiceti letech “se stále vyrovnáváme s myšlenkovými rezidui komunistické minulosti, kdy pedagogické vědy i filozofie byly deformovány ateistickou ideologií, která byla považována za jediný správný světonázor, a ten byl vyučován i na školách.”¹⁰ Po revoluci díky častému střídání ministrů školství “s nejasnými představami o

⁶ BRAVENÁ, Noemi. Op. cit. s. 9.

⁷ BRAVENÁ, Noemi. Op. cit. s. 9.

⁸ BRAVENÁ, Noemi. Dítě teologem: Nábožensko - pedagogická reflexe dětského prožívání transcendence. *Myšlení o transcendenci*. Červený kostelec: Pavel Mevart, 2013, 199-220. ISSN 978-60-7465-088-8. Cit. s. 219.

⁹ BRAVENÁ, Noemi. Op. cit. s. 220.

¹⁰ BRAVENÁ, Noemi. Filozofování jako cesta k celistvému rozvoji dětského přesahu. Cit. s. 6.

směrování vzdělávání”¹¹ se situace příliš nezměnila. K tomu se přidává i odtažitý “vztah české společnosti k filozofii a k předmětu náboženské výchovy na základní škole”¹² a pravidelné umísťování České republiky na předních místech mezi zeměmi s největším podílem ateistů¹³. Proto se nelze divit, že v české společnosti stále více převládají materiální hodnoty. Ovšem navzdory vzrůstajícím materiálním tendencím se napříč společností objevují “základní etické, ale i filozoficko-náboženské otázky, které je nutné rozvíjet z různých perspektiv. V současné době zde existují již některé aktivity jednotlivců ve filozofii a teologii pro děti (praktické na základní škole, i teoretické na vysokých školách).”¹⁴ Dalším vstřícným krokem je i zařazení etické výchovy do vyučovacích osnov v roce 2010 a “zavedení vzdělávacího programu *Čtením a psaním ke kritickému myšlení* na některých školách”.¹⁵

Přesto je dítě vyrůstající v české sekulární společnosti ve své výchově a při svém vzdělání ochuzeno. Jelikož náboženství se v České republice nevyučuje na školách, dítě je odkázáno v tomto ohledu na své rodiče. Děti v dětském domově ani tuto možnost nemají. Ten, kdo má vlastní děti nebo s dětmi pracuje, ví, že děti jsou vnímavější a citlivější než dospělí. Nicméně jsou také více zranitelnější a duševní následky mohou být daleko rozsáhlejší, než dospělý člověk dokáže rozpoznat. Proto je důležité dětskou duši chránit a zároveň ji nechat její svobodu. V kompletní rodině tuto roli zastávají rodiče. Když ale oni chybí, dítě je ohrožené a vyrůstá jinak než dítě v rodině. Pokud si bytím bez rodičů člověk neprošel, jen stěží si dokáže představit, čím dítě prochází. Dětský domov dokáže děti velmi dobře zabezpečit po materiální stránce, po citové stránce je tato záležitost spíše individuální a už vůbec nelze hovořit o nějakém systematickém rozvíjení dítěte v oblasti přesahu. Jistě není pochyb, že tyto děti potřebují speciální (nejen duchovní) péči a aktuální problematika této tematiky je dostačujícím argumentem snažit se dětem v dětských domovech jejich cestu ulehčit. Tady se otevírá prostor pro konkrétní péči z perspektivy křesťanské duchovní péče.

Již v Bibli mají děti své důležité místo, a především ty, které život vyhnal na okraj

¹¹ BRAVENÁ, Noemi. Op. cit. s. 6.

¹² BRAVENÁ, Noemi. Op. cit. s. 6.

¹³ Potvrzeno: Češi jsou nejateističtější stát na světě. *Ateisté ČR* [online]. Občanské sdružení Ateistů ČR, 2014 [cit. 2018-06-26]. Dostupné z: <http://www.osacr.cz/2012/05/16/potvrzeno-cesi-jsou-nejateistictejsi-stat-na-svete/>

¹⁴ BRAVENÁ, Noemi. Op. cit. s. 7.

¹⁵ BRAVENÁ, Noemi. Op. cit. s. 7.

společnosti. Církev má tady velký potenciál pomoci: nejen svým evangeliem, ale i praktickým vysláním kvalifikovaného pastoračního pracovníka do této necírkevní instituce. Tito pastorační pracovníci (kaplani) pomáhají svou přítomností v různých oblastech veřejného života “všem, kteří mají k víře sice daleko, ale osobní podporu a posilu ve své mnohdy obtížné životní situaci potřebují.”¹⁶ Kaplani působí celosvětově v různých veřejných institucích - například ve vězení, v armádě, u policejních a hasičských sborů, v zařízení pro azylanty a migranty, na školách, v sociálních a speciálních zařízeních, jako je například letiště apod.¹⁷ “Byl by omyl vnímat kaplanskou službu ve veřejných institucích jako nějaké privilegium náboženských společenství. Je tomu docela jinak. Setkáváme se naopak často s tím, že na náboženská společenství musí být vyvíjen potřebný tlak, aby své kaplany do uvedených zařízení v dostatečném počtu vyslala. Zájem veřejnosti je tak velký, že je často na hranicích možností, které náboženská společenství mají k dispozici, a někdy tyto možnosti i přesahuje.”¹⁸

Děti v dětském domově mají život ztížený hned ve dvou ohledech: jsou poznamenané rozpadem své rodiny a nemají možnost rozvíjet svou duchovní oblast - ani ve škole, ani v ústavním zařízení. Církev ví jak pomoci a především může pomoci. Stačí jen nebýt lhostejný k osudu druhých a podat ruku i těm nejmenším, kteří si o ní neumí říct.

“Neboť jsem hladověl, a dali jste mi jíst, žíznil jsem, a dali jste mi pít, byl jsem na cestách, a ujali jste se mne, byl jsem nahý, a oblékli jste mě, byl jsem nemocen, a navštívili jste mě, byl jsem ve vězení, a přišli jste za mnou.”...“Amen, pravím vám, cokoliv jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratří, mně jste učinili.”” (Mt 25,35-40)

¹⁶ TRETERA, Jiří Rajmund. Vážná potřeba institucionalizované duchovní péče v lůžkových zdravotnických zařízeních... Úvaha na základě několika osobních zkušeností. In: *Církev a stát*[online]. Masarykova univerzita, 2017, s. 9-17 [cit. 2018-06-27]. ISBN 978-80-210-8830-6. Dostupné z: <https://www.law.muni.cz/sborniky/cirkevastat/cirkevastat2017.pdf>. Cit. s. 11.

¹⁷ srov. TRETERA, Jiří Rajmund.

¹⁸ TRETERA, Jiří Rajmund. Op. cit. s. 12.

1. Duchovní péče

1.1. Pojem duchovní péče

Pojem duchovní péče¹⁹ můžeme vymezit dvojitým způsobem: podívat se na pastorální péči biblickým pohledem nebo hledat v definicích odborné literatury, která se duchovní péčí zabývá a v posledních letech stále častěji vychází. Pro kompletní pohled uvedu obě možnosti, které doložím vybranými hlavními aspekty.

1.2. Pastorální péče v Bibli

Slovo “pastorální” je odvozené od latinského slova “pastor” (pastýř), obraz pro Starý i Nový zákon důvěrně známý. Pastýř se staral se o své stádo - aby mělo co jíst, pít, bylo v bezpečí před dravou zvěří, nezatoulalo se a mělo kde odpočívat. Pastýř ošetřoval jejich zranění i nemoci a hledal zatoulané ovce. Být pastýřem znamenalo být neustále se svým stádem, starat se osobně o každou jednu ovci a zároveň celé stádo držet pohromadě - zajišťovat jim dobrou a bezpečnou budoucnost. Pro Izrael jako původně nomádskou komunitu bylo nutné, aby stáda měla dobré pastýře. Bez nich by stáda jen stěží přežila. Proto je postava pastýře vnímána jako jeden z nejvýraznějších obrazů Bible a symbol pro výjimečného člověka.²⁰

J. Heller²¹ staví postavu *pastýře* do protikladu s postavou *lovce*. *Pastýř* je symbolem člověka, který se stará o ostatní, vede je a chrání je, zatímco *lovec* žije na úkor druhých. J. Beneš mluví ještě o postavě *zemědělce* – ten dře pro sebe, snaží se vlastní silou zajistit svojí budoucnost. Tedy jen postava *pastýře* se stará mimo svého života i o životy druhých. Proto není divu, že Starý zákon mluví symbolicky o pastýřích jako o “nejvěrnějších služebnících Boží”.²² Např. pastýřem byl označen – Mojžíš (Iz 63,11), Jozue (Nu 27,17), postava kněze (Jr 2,8; 23,1), proroka (Jr 17,16), krále (1.Kr 22,17) i vojevůdce (Jr 6,3). Sám Bůh je označen za pastýře (Ž 23,1; 28,9; 80,2; Ez 34,1) a Izrael si

19 Duchovní péče je také označována jako pastorační či pastýřská péče. V této diplomové práci budu používat všechny tři pojmy. Čerpáno z: RUTRLE, O. *Základní problémy duchovní péče*. Praha: Ústřední rada církve českomoravské, 1940. Cit. s. 1.

20 srov. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Pastorální péče*. V Třebenicích: Oliva, 2000. ISBN 80-85942-42-9.

21 Čerpáno z přednášek J. Beneše na HTF UK.

22 Pastýř. In: *Biblický slovník A. Novotného* [online]. Kalich, 1992 [cit. 2018-03-06]. Dostupné z: <http://biblickyslovník.pleva.info/#pastýř>

jako pastýře představoval i svého Mesiáše (Iz 40,11). Nový i Starý zákon se zmiňuje, že lidem schází dobrý pastýř (Nu 27,17; Ez 34, 1Pt 2,25), naproti tomu čteme o silné naději, že Bůh jim jej pošle (Jr 3,15; Jr 23,4; Iz 40,11; Za 11,16). V Novém zákoně je Ježíš označován za dobrého = skutečného pastýře (J 10,11.14), který nasazuje život za své stádo (J 10,11), zná jej, vysvobozuje jej z jeho vlastní ztracenosti a vodí jej do blízkosti Otce. V 1.Pt 5,4 je Kristus označen “knížetem pastýřů” - těch, kteří se již pastýři duší stali (Ef 4,11).²³

O Ježíšově pastorální péči “svědčí v první řadě jeho starost o dvanáct vyvolených učedníků. Tři roky byl Ježíš dennodenně s nimi. Staral se o ně. Hovořil s nimi. Umožnil jim, aby ho viděli, jak on sám řeší problémy, s nimiž se setkával.”²⁴ Jak uzdravoval – nejen tělesné zranění a pomáhal lidem z těžkých situací. Učedníci tak měli možnost vidět i pochopit Jeho jádro pastorální péče. Např. v podobenství o milosrdném Samaritánovi “tím zraněným, ležícím podél cesty, nemusí dnes být jen tělesně zraněný člověk, ale i člověk zraněný duševně, sociálně, duchovně atp. Okraden nemusí být jen o peníze, ale třeba i o sebeúctu či sebedůvěru a kladné sebehodnocení. Nemusí přitom procházet jen úzkým údolím v horách mezi Jeruzalémem a Jerichem, ale třeba zúženou životní situací - úzkostí (anxietou), tísní a stresem atp.”²⁵ V Novém zákoně můžeme sledovat i pastorální činnost učedníků, např. pastorální působení a dopisy (epištoly)²⁶ apoštola Pavla, Petra a Jana.

1.3. Pojem duchovní péče v literatuře

Literatura o duchovní péči je nesmírně pestrá.²⁷ Zvláště koncem posledního století došlo k rozšíření a prohloubení tohoto pojmu. Dříve byla pastorální péče považována výlučně za práci duchovního. Tento přístup se postupně mění a dnes je duchovní péče mnohými považována za součást života každého křesťana.²⁸ Pastorální péče jako teologická disciplína patří společně s homiletikou, liturgikou a katechetikou do oblasti praktické teologie a blízké jí jsou také misie, evangelizace a diakonie. V počátcích

23 srov. Pastýř. In: *Biblický slovník A. Novotného* [online].

24 KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Op. cit. s. 11.

25 KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Op. cit. s. 11.

26 Pastorální epištoly (dopisy) v NZ – epištoly Koloským, Efezským, Filipským, 2. Tesalonickým, Timoteovi a Titovi.

27 srov. KŘIVOHLAVÝ, Jaro.

28 srov. KŘIVOHLAVÝ, Jaro.

katolické církve se tato disciplína nazývala „*cura animum generalis*“, později *Poimenika* (z řeckého slova „*poimen*“ = pastýř).²⁹

Rozlišujeme *Evropské* a *Anglosaské* pojetí duchovní péče. Evropské pojetí se v úzkém smyslu zaměřuje pouze na duchovní dimenzi člověka, zatímco v širším smyslu cílí na celkový rozvoj člověka, zahrnující jeho biologickou, psychologickou, sociální a spirituální dimenzi. Anglosaské pojetí duchovní péče se poněkud odlišuje a zaměřuje se buď na členy církve (pastorační návštěvy, poskytování pastoračního poradenství apod.) či na celkové blaho člověka formou výchovy (výchova ke zdravému životnímu stylu, zvládání náročných životních situací, sociální a etická výchova).³⁰

Vedle pojmu pastorální péče existuje ještě pojem *Pastorální teologie*. „Ta je definována jako větev teologie, která formuluje praktické principy, teorie a postupy ordinovaných pastýřů ve všech jejích funkcích.“³¹ Patří k ní i teologická reflexe, která využívá poznatků a zkušeností z duchovní péče a ujasňuje a rozvíjí základní teologické porozumění.

Duchovním vedením je myšlena duchovní opora i podpora, kterou člověk zažívá díky společenství věřících na cestě víry. Jedná se především o prohlubování spirituality.³² V podstatě se v rámci církvi používá více pojmů označující totožnou činnost s různými akcenty (pastorace, pastorační péče, duchovní péče, duchovní vedení nebo duchovní doprovázení). Slovem *péče* míníme opatrování někoho nebo něčeho, věnování pozornosti, poskytování pomoci a starání se o jeho dobrý vývoj. Protikladem péče je *lhostejnost*: nestarat se o někoho/něco, neprojevat zájem o to, co se děje.^{33 34}

1.4. Dimenze člověka

²⁹ V německy mluvící oblasti se pro pastorální péči vžil pojem „*Seelsorge*“, v anglicky mluvící „*pastoral care*“ či „*pastoral counseling*“.

³⁰ KŘIŠŤAN, Alois. Praktická teologie, pastorace a sociální práce – mezioborové souvislosti. *Teologie a sociální práce + biblické základy sociální práce* [online]. , 9 [cit. 2018-03-06]. Dostupné z: <http://old.tf.jcu.cz/getfile/5ce7968f675df36f>

³¹ KŘIVOHLAVÝ, Jaro: *Pastorální péče*. Cit. s. 12.

³² Praxe prohlubování spirituality je velmi rozvinutá v katolické a pravoslavné církvi, v posledních desetiletích i v protestantských kruzích. Např. známá je kniha Tomáše Kempenského o Napodobování Ježíše Krista nebo duchovní cvičení Ignáce z Loyoly.

³³ S oběma těmito pojmy se setkáváme např. v podobenství o Milosrdném Samaritánovi.

³⁴ srov. KŘIVOHLAVÝ, Jaro.

I když vidíme stejné věci, vnímáme je odlišně. Prožívání máme jiné, každému z nás pomáhá něco jiného a každý potřebujeme jinou dobu na uzdravení. Proto lidské nitro i duše budou pro nás vždy tajemstvím. Světová zdravotnická organizace³⁵ ve své Ústavě definuje zdraví člověka a tím ukazuje na jeho multidimenzionalitu, když říká: “zdraví je stav kompletní fyzické, mentální a sociální pohody, ne jen absence nemoci nebo vady.”³⁶

Ukazuje tak na čtyři hlavní dimenze člověka: biologickou, psychologickou, sociální a spirituální. *Biologická dimenze* zkoumá fyzickou stránku člověka a zabývají se jí především přírodní vědy a medicína. *Psychologická dimenze* se soustředí na lidské prožívání, emoce, poznávání, motivace, (sebe)hodnocení aj. a pomocí psychologie a psychoterapie. *Sociální dimenze* si všímá vztahů – k sobě samému, mezi jedinci a skupinami – a zkoumá je sociologie, politologie a sociální práce. *Spirituální dimenzi* se zabývá filozofie a teologie a řeší otázky smyslu a transcendence.³⁷

Navzdory tomuto “pomocnému” rozdělení, které nám pomáhá člověka blíže pochopit, tvoří člověk jednotu. A tak “můžeme předpokládat i vliv každé z vědních disciplín na všechny ostatní lidské dimenze”³⁸. Z toho vyplývá, že jednotlivé vědní obory si mohou navzájem doplňovat, dopomáhat si ke svým cílům nebo si i škodit. Ve výsledku jde ale jen těžko tento vzájemný vliv rozeznat. Např. jestli “pastorační práce pomohla člověku v jeho sociálním fungování anebo práce sociálního pracovníka mu umožnila otevření se transcendentnu”³⁹.

1.5. Současné definice duchovní péče

Nejstručnější definici duchovní péče poskytuje J. Smolík: „Pastorální péče je službou k víře a k životu z víry.“⁴⁰ Pastorační péče tedy pomáhá člověku chránit víru – zbavuje jí pochyb, pomáhá při složitých životních rozhodnutích, znovu probouzí důvěru v Boží vedení a vrací naději. Vede člověka k duchovnímu rozvoji nejen v církvi, ale i mimo ní (například v manželství, ve vztazích, v práci či škole apod.). Pastýřská péče pomáhá bližnímu v jeho konkrétních starostech.

³⁵ World Health Organization (WHO)

³⁶ Frequently asked questions. *World Health Organization* [online]. [cit. 2018-03-07]. Dostupné z: <http://www.who.int/suggestions/faq/en/>

³⁷ srov. KŘIŠŤAN, Alois. Praktická teologie, pastorační práce a sociální práce – mezioborové souvislosti.

³⁸ KŘIŠŤAN, Alois. Op. cit. s. 7.

³⁹ KŘIŠŤAN, Alois. Op. cit. s. 7.

⁴⁰ SMOLÍK, Josef. *Pastýřská péče*. 1. vyd. Praha : Kalich, 1991. Cit. s. 5.

Poněkud podrobnější definici uvádí katolický teolog A. Opatrný: „Pastorace znamená zabývání se lidmi v konkrétních životních podmínkách, tedy v určité zemi, v určité dějinné situaci, v určitém historickém a kulturním kontextu. Jejím posláním je řešit konkrétní problémy konkrétních lidí ve světle a síle evangelia.“⁴¹ A. Opatrný upozorňuje na to, že pastorace neznamená jen péče o duši, ale o celého člověka, nepomáhá jen při duchovních problémech a otázkách víry, ale řeší konkrétní problémy z pohledu evangelia.

R. Blühm se drží klasičtějšího pojetí, když říká: „Duchovní péče je osobním opatrováním věřícího člověka duchovním.“⁴² Naproti tomu psycholog J. Křivohlavý vidí pastorální péči poněkud moderněji: „jako organickou součást života každého křesťana.“⁴³ Tím ukazuje na to, že konání pastorační péče je úkol každého křesťana, ne jen role duchovního. Každý podle J. Křivohlavého máme kolem sebe lidi – doma, v práci, mezi přáteli apod., kterým bychom měli věnovat svoji pozornost a péči – a to i pastorální.

U. Shall uvádí jednoduchou definici a ukazuje na to podstatné: „Pastorální péče je péčí o člověka v rámci církve.“⁴⁴ A H. Daewel připojuje: „Pastorální péče je určitou formou pomoci lidem, kterým jde o neustálý růst ve víře a o zrání víry. Jejím cílem je posvěcení.“⁴⁵

O. Handler popisuje pastorální péči jako následek našeho oslovení Božím slovem, když říká: „Pastorální péče je nejen zvěstováním Božího slova, ale i zcela konkrétní realizace toho, co se ve zvěstování člověku sděluje.“⁴⁶ Jednoduše řečeno, pastorální péče v sobě spojuje jak hlásání Božího slova, tak i konkrétní snahu o jeho realizaci.

M. Salajka z CČSH uvádí snad nejpodrobnější definici: „Duchovní péče se novozákonně kvalifikuje jako situační christologické svědectví obce a jejího správce se

⁴¹ OPATRŇY, Aleš. *Pastorace v postmoderní společnosti*. 1. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. Cit. s. 9.

⁴² BLÜHM, Reimund. *Begriff und Theorie der Seelsorge*. In: BECKER, Ingeborg, BIERITZ, Karl-Heinr, BLÜHM, Reimund et al. *Handbuch der Seelsorge*. 3. vyd. Berlin : Evangelische Verlagsanstalt, 1983. Cit. s. 21.

⁴³ KŘIVOHLAVÝ, Jaro: *Pastorální péče*. Cit. s. 9.

⁴⁴ SHALL, U. *Der besondere Auftrag der Gemeindeseelsorge*. 1978. Vol. cit. ze s. 160. In: DAEWEL, Hartwig. *Seelsorgekonzeptionen seit der dialektischen Theologie*. In: BECKER, Ingeborg, BIERITZ, Karl-Heinrich, BLÜHM, Reimund et al. *Handbuch der Seelsorge*. 3. vyd. Berlin : Evangelische Verlagsanstalt, 1983. Vol. cit. s. 63.

⁴⁵ SHALL, U. Op. cit. s.63.

⁴⁶ KŘIVOHLAVÝ, Jaro: *Pastorální péče*. Cit. s. 13.

zaměřením k lidem tak, aby byli „přivedeni před Boha jako dokonalí v Kristu“ (Ko 1, 28), a to s pomocí jejich duchovního budování „pro zralé lidství, měřené mírou Kristovy plnosti“ (Ef 4, 13). Za ústřední metodu této činnosti se pokládá akomodace (zaostření) a aplikace (uplatnění) Božího slova směrem k lidským potřebám, spolu s otvíráním lidských duševních kapacit vůči aktivitám Ducha svatého.⁴⁷

O. Rutrle upozorňuje na důležitost osobnosti pastýře a jeho víry, když píše: „Duchovní péče se stane skutečnou péčí o lidské duše teprve v kontaktu s živou náboženskou vírou a křesťanskou osobností.“⁴⁸

Duchovní péče se snaží především o upevňování víry, duchovní růst a překonávání životních obtíží. Je cílena na lidi, kteří prožívají těžkosti, nemoci, osamění, rozpadající se vztahy apod., pracuje s ozdravným působením víry, poskytuje útěchu Boží lásky a naději. Pomáhá při těžkých rozhodnutích, ale i v běžných situacích a každodenních problémech. Přivádí člověka zpátky do Boží blízkosti. Pastorační péče je „mostem“, který spojuje čistou teologii a konkrétní péči o všechny dimenze člověka. Je zakotvena v křesťanském pojetí života a svou motivaci nachází v evangeliu.⁴⁹

Obecně lze tedy říci, že duchovní péče:

- se odehrává vždy v křesťanském kontextu
- ten, kdo duchovní péči poskytuje je křesťan – věřící člověk (důležitá je osobní víra a znalost evangelia)
- duchovní péče pracuje s ozdravným vlivem víry

1.6. Duchovní péče o děti

Duchovní péče o děti využívá hojně poznatků a přístupů dětské psychologie. Nicméně i její poznatky a přístupy jsou v souladu se základní zásadou pastorálního přístupu k dětem, která říká, že *děti potřebují lásku*.⁵⁰ Děti jsou více citlivější k

⁴⁷ SALAJKA, Milan. *Křesťanská církev ve své duchovní aktivitě a práci*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1998. Cit. s. 105.

⁴⁸ RUTRLE, O. *Základní problémy duchovní péče*. Praha: Ústřední rada církve českomoravské, 1940. Cit. s. 2.

⁴⁹ srov. KŘIVOHLAVÝ, Jaro.

⁵⁰ srov. KŘIVOHLAVÝ, Jaro.

emocionálním nežli racionálním postupům. Stejně tak jsou oslovitelnější mimoverbální komunikací nežli verbální. Více k nim hovoří vlastní zážitky či zážitky druhých lidí než teorie, fakta nebo dogmatické výroky.

Proto je „při setkání s dětmi na místě je nejprve pozorovat – jak si hrají, jak se chovají k druhým dětem i k dospělým (rodičům, učitelům, cizím lidem apod.). Vhodné jsou také hrové přístupy, například typu tázání se dětí na jejich tři přání, na to, co jim dělá největší radost a co jim dělá největší starost. Mnohé nám děti o sobě, o svém vidění světa řeknou, například tím, co nakreslí – například metodou „začarované rodiny“ - kdy dítě nekreslí osoby v rodině jako lidi, ale jako různá zvířata apod.“⁵¹

V přístupu k dítěti je důležitý opravdový zájem o dítě a respektovat jej jako svébytnou osobnost. Stejně důležitá je laskavost a „ohled na dětské já“ - vědomí si toho, že děti mají své vlastní přání, představy, postoje, způsoby jednání a zároveň i své obavy, strachy, vnitřní napětí a konflikty. Proto je kladen důraz na empatii – „vcítění se do duše dítěte“ v jakémkoli přístupu k němu.⁵²

V duchovní péči o dítě jde především o rozpoznání jeho duchovního zaměření a směřování – tzn. „poznat, co je dítěti hodnotou nad hodnoty, co má rádo, co hluboce miluje, oč mu jde, a naopak i to, co je mu lhostejné a co se ho nijak netýká. Důležité je poznat vztah dítěte k rodičům, poznat, do jaké míry dítě podléhá vlivům hodnot šířených médií (televizí, dětskými časopisy, kamarády, partou apod.). Neméně důležité je třeba poznat, jaký je vztah dítěte ke křesťanským hodnotám a zvláště Pánu Ježíši Kristu.“⁵³ Při jakémkoliv kontaktu s dítětem je dobré mít na paměti, že děti především vnímají to, jak s nimi jednáme a jak je máme rádi - slova zde mají až druhořadou platnost. „Vzor křesťanského života je zde nejdůležitějším pastorálním faktorem. V rozhovoru pak to jsou obrazy a příběhy, co k dětem mluví jim srozumitelnou řečí. Proto je tak důležité moudře využívat biblických příběhů a zvláště Ježíšových podobenství. Tyto biblické příběhy a tato podobenství je dobré dětem vyprávět nejen jednou, ale mnohokrát – s osobním vnitřním zaujetím.“⁵⁴ Velmi důležitá je také modlitba za děti a být si vědom toho, že jsme v pastorační péči jenom pomocníky.

⁵¹ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Op. cit. s. 133 - 134.

⁵² srov. KŘIVOHLAVÝ, Jaro.

⁵³ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Op. cit. s. 134.

⁵⁴ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Op. cit. s. 134.

Děti nevyjadřují své obavy a problémy stejně „přímo“ jako dospělí. A. D. Lester ve své knize *Pastoral care with children in crisis* píše: „Děti používají často *hru* jako způsob zpracovávání svých myšlenek a pocitů, když se vyrovnávají s krizí...dospělí očekávají, že kdyby dítě bylo opravdu zarmoucené ze smrti svého otce, nehrálo by se venku před pohřebním ústavem.“⁵⁵

Dětem pomáhá, když si mohou promluvit s někým, kdo je na cestě víry o krok napřed. Pastorační rozhovor by neměl být rozhovorem typu „učitel a žák“ - „teď poslouchej, já tě budu učit“. Nýbrž pastorační rozhovor vede vždy dítě. Je nutné mu velmi dobře naslouchat – nejen slovům, ale i všemu, co je za tím – otázky, potřeby, nejistoty apod. S dětmi nemluvíme především správně - „jak by se mělo“, ale upřímně. „Děti snesou, co učitel češtiny neunes – všelijaké naše vyjadřovací obtíže. Unesou i to, když jim řekneme, že to či ono nevíme. Co však neunesou, je neupřímnost, neoprávněnost a to, když pocítí, že je jen odbýváme.“⁵⁶

Pokud dítě vyrůstá v křesťanské rodině, velmi silně vnímá, že jeho rodina je jiná než ostatních dětí, a často se ptají proč. Nicméně je to příležitost ujasnit dětem, co je křesťanská víra. Představy dětí jsou často odlišné, než očekáváme a ne vždy děti pochopí co jim říkáme přesně tak, jak to myslíme. „Proto je třeba se děti ptát na to, jak rozumí tomu, co jsme jim řekli, případně proč, si to, co jim říkáme, představují jinak.“⁵⁷

Děti velmi ovlivňuje výchova rodičů a to, jaký vztah k nim rodiče chovají. Mnohým problémům s dětmi se tak dá správným přístupem předejít. Proto duchovní péče o děti zahrnuje i péči o vychovatele, tj. v celistvých rodinách péči o rodiče. Psycholog J. Křivohlavý uvádí ve své knize *Pastorální péče* pro tyto obecné zásady (podle G. R. Collinse):

- „Ukaž, že si vážíš snahy dítěte něco se dozvědět o duchovní tematice i toho, že to chce naslouchat.
- Řekni dítěti, že chceš s ním spolupracovat (ne ho poučovat).
- Uvědom si, že jsi jen facilitátor (ten, kdo usnadňuje běh dění) a ne diktátor (ten,

55 LESTER, A.D. *Pastoral care with children in crisis*. I. Kentucky: Westminster John Knox press, 1985. ISBN 0-664-24598-6. Cit. s. 28.

56 KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Op. cit. s. 135.

57 KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Op. cit. s. 136.

kdo nařizuje).

- Nepoužívej při výchově dítěte jen jednoho jediného způsobu, ale přistupuj k dítěti několika, více různými způsoby.
- Zjišťuj, jaké představy dítě o dané tématice má, a uvědom si, které z nich jsou správné a které naopak falešné (nekřesťanské), případně které jsou mýty (lidskými smyšlenkami) – a taktně se jich dotkni.
- Buď citlivý k potřebám dětí i k jejich nejistotám, pochybám, obavám ze ztráty lásky, potřebě autority atp.
- Svým chováním modeluj (předváděj) dítěti způsob křesťanského života i vedení rozhovoru člověka s člověkem – ukazuj (demostruj) mu umění naslouchat, vyslechnout a porozumět, neskákat druhému do řeči (nechat ho vypovědět, co říci chce), mluvit k věci (neodbíhat), neznásilňovat druhého, nemanipulovat jím, neuvádět jej do úzkých, nezahambovat ho atp.
- Uvědom si, že jednou budeš přebytečný – dítě bude stát na vlastních nohou a podle toho jednej.
- Nezapomněn, že rodič je nejlepším pastoračním pracovníkem dítěte. Je lepším, nežli cizí člověk. Připravuj rodiče na tuto funkci. Jde o určitou dobu tzv. *filiální terapie* – léčby, kterou u dítěte provádějí jeho rodiče.⁵⁸

1.7. Duchovní péče o mládež

Mladá generace je důležitou součástí živého křesťanského společenství. Proto by jí měla být rovněž věnována duchovní péče spojená s citlivým porozuměním tomuto věku a jeho specifickým problémům. Pro dnešní mládež je typická komunikace skrze internet a sociální sítě, díky kterým mládež rychle získává informace, nicméně se tato komunikace pojí s určitou anonymitou a povrchností. Mladí lidé mají silný cit pro spravedlnost a soucit se skupinami sociálně slabšími a vylučovanými. Proto je důležité vstupovat do pastoračního rozhovoru s mládeží s hodnotami, které obsahuje evangelium.⁵⁹

⁵⁸ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Op. cit. s. 136.

⁵⁹ srov. BUTTA, Tomáš. *Pastorační péče v církvi*. Praha: Církev československá husitská, 2017. Blahoslav. ISBN 978-80-7000-137-0.

„Rozhodujícím cílem této pastorační a výchovné práce církve vzhledem k mladé generaci je zakoušení síly evangelia ve skupinovém životě.“⁶⁰ Malé skupiny (party) mají na formování názorů a životních postojů mladých lidí zásadní vliv. Proto pokud je v křesťanské obci dostatek mladých lidí, většinou ve věku 14 – 25 let, kteří by vytvořili svoji samostatnou skupinu, může to mít velký vliv na jejich duchovní cestu. Podle T. Butty, patriarchy Církve československé husitské, sleduje křesťanské společenství mládeže tyto zaměření:

- „prohlubování vztahu k Bohu (rozvíjení duchovního života, studium Bible)
- vzájemné sdílení života (mezilidské vztahy)
- aktivita navenek do církve a k lidem (misijní, diakonická a kulturní činnost)⁶¹

Pro křesťanskou mládež je důležitá formace Božím slovem (evangeliem). Stejně tak by práce s mládeží měla být jedním s klíčových prvků celého sboru. „Křesťanská mládež má mít prostor pro spontánnost, aktivitu, iniciativu, a přece nesmí být ponechána sama sobě.“⁶² Také na mladého člověka mají větší vliv lidé, než teorie, knihy či programy. Proto je pro mládež důležitá i osobnost vedoucího mládeže. Takový člověk by se měl ujímat tohoto úřadu jen po zaslechnutí vyššího povolání. Jeho úkolem je vést a sjednocovat, vytvářet vztahy založené na lásce a respektu (stejně tak každého duchovního pastýře).⁶³ „Nejprve je třeba vzbudit v mladých lidech vnitřní zájem, otázky a touhu. Když se podíváme do Bible, spatřujeme, že metodický postup předávání živé víry a tradice je zcela obrácený, než se obvykle praktikuje. Dnes se většinou ptají a formulují otázky rodiče, učitelé, faráři, ale v Bibli je to obráceně. Ptají se především mladí lidé (srovnání Dt 6, 20-25 a Joz 4, 21-24).“⁶⁴ V duchovní péči o mladé lidi jde především o to, naslouchat jejich dnešním otázkám a společně s ním hledat odpovědi a být jim nablízku.

R. Konečný popsal vztah mladé generace k té starší takto: „Mladí lidé hledají smysl života, chtějí poznat a pochopit význam svého života, který žijí, my jim však většinou nabízíme svět formalit, svět plytkých póz a stokrát do omrzení opakovanou frázi a požadavky. Mládež však chce konkrétní příklady konkrétních skutečných lidí a konkrétní a

⁶⁰ BUTTA, Tomáš. Op. cit. s. 101.

⁶¹ BUTTA, Tomáš. Op. cit. s. 101.

⁶² BUTTA, Tomáš. Op. cit. s. 102.

⁶³ srov. BUTTA, Tomáš.

⁶⁴ BUTTA, Tomáš. Op. cit. s. 103 - 104.

čestné jednání bez pokrytectví a přetvářek.“⁶⁵ Proto mladé lidi zaujme jen skutečná osobnost s přirozenou autoritou, která se dokáže vžít do jejich myšlení, pochopit jejich otázky a přiblížit se jim.

„Někteří z mladých lidí prožívají pocit samoty.“⁶⁶ Úkolem církve je poskytnout mladým lidem útočiště, místo, kde nebudou sami, nýbrž pochopí, že jsou zde pro druhé a druzí pro ně. V církvi by se člověk neměl cítit sám, ale měl by zde nalézt skutečné bratry a sestry, přátele a třeba i svého budoucího partnera. K navázání nových vztahů jsou pro mladé výbornou příležitostí setkání mládeže v náboženských obcích a různé církevní akce. Mladého člověka přitáhne jen taková církev, kde najde skutečnou srdečnost a přátelství a pocítí tak opravdovou sílu křesťanského společenství.⁶⁷

1.8. Osobnost pastoračního pracovníka

Na osobnost pastoračního pracovníka jsou kladeny velké nároky, protože do jisté míry na něm závisí úspěch či neúspěch pastorační péče. “Rozhodující je nikoliv forma pastorační péče, nýbrž duchovní život osobnosti, péči provádějící, obsah jejího nitra.”⁶⁸ Osobnost pastoračního pracovníka by měla splňovat určité předpoklady a podmínky, které se dají rozdělit dvojím způsobem: na kvality subjektivně lidské (kam spadají přirozené vlastnosti člověka) a na kvality objektivně náboženské (kam spadá například víra). Velmi důležité jsou také *vocatio interna* (vnitřní povolání) a *vocatio externa* (povolání církve).

Velkým nebezpečím pro člověka vykonávající duchovní péči je *subjektivismus*. V takovém případě se dotyčný zastaví jen u svých vlastních zkušeností a svého pohledu, a tím pádem “nenese bližnímu nic ze světa Božího. Duchovní sám se musí nejprve nechat vésti Bohem, aby mohl vésti jiné.”⁶⁹ Dalším rizikem duchovní péče je hledání absolutní opory u pastoračního pracovníka. “Konečným cílem duchovní péče není spolupráce osobností lidských - věřícího s duchovním - nýbrž spolupráce lidské osobnosti s Bohem.”⁷⁰

Nejenže pastorační pracovník pomáhá těm, kdo to potřebují, ale i osobnost

⁶⁵ BUTTA, Tomáš. Op. cit. s. 104.

⁶⁶ BUTTA, Tomáš. Op. cit. s. 105.

⁶⁷ srov. BUTTA, Tomáš.

⁶⁸ RUTRLE, O. *Základní problémy duchovní péče*. Cit. s. 73.

⁶⁹ RUTRLE, O. Op. cit. s. 74.

⁷⁰ RUTRLE, O. Op. cit. s. 74.

duchovního pastorační péčí roste a sílí. Díky své práci duchovní prožívá dvakrát více zkušeností: “těch, které prožívá sám, a těch, které prožívají jeho svěřenci. Duchovní sám je však také jen člověkem. Člověkem chybujícím, slabým a často bezradným.”⁷¹ Proto je důležité, aby i pastorační pracovník měl sám kde čerpat a byl také předmětem něčí pastorační péče.

⁷¹ RUTRLE, O. Op. cit. s. 78.

2. Dítě

Tato kapitola se zamýšlí nad důležitostí dítěte z pozice Bible. Dále se zaměřuje na práva dítěte podle dokumentu Úmluva o právech dítěte, reflektuje potřeby dítěte a to, nedochází-li k jejich saturaci.

2.1. Dítě a péče o něj podle Bible

Dítě je v Bibli pokládáno za zvláštní Boží dar. Svědčí o tom například i jména, které Izraelci (a nejen ti) dávali svým dětem (například Samuel - Bůh slyší, Jonatan - Hospodin dal, Nehemjáš - Hospodin potěšil). Děti nebyly pokládány za “majetek” člověka, ale Boha (příběh o obětování Izáka: Gen 22,2). Také pohanky rodily děti Hospodinu (Ez 23,37) - to znamenalo, že si s nimi nemohly dělat, co chtěly. Mít děti znamenalo mít Boží požehnání (Ž 128, 3-4) a Boží přízeň, zatímco bezdětnost byla brána jako veřejná potupa, neštěstí či zlořečení (1. Sam 1,6). Pokud manželka byla neplodná, děti otrokyně byly považovány za legitimní (Gen 16,2).⁷²

Starý zákon upozorňuje na výjimečnou Boží péči o děti (Gen 21,7 - Bůh uslyšel hlas dítěte). Prvorození chlapci byli zasvěceni Hospodinu. Od nejútlejšího věku vychovávala děti matka (Př 31,1), syna později otec. V bohatých rodinách měli na výchovu dětí vychovatele či učitele. Dcery do svatby zůstávaly v domě rodičů a věnovaly se převážně domácím pracím. “Hlavním cílem výchovy bylo vštípení naprosté úcty k rodičům, což ovšem mělo náboženské důvody, protože otec byl rodinným obětníkem a vzpoura proti němu byla pokládána za vzpouru proti Bohu, kterého otec zastupoval.”⁷³ Od dětí byla vyžadována poslušnost a každá neposlušnost byla potrestána (v krajních případech i smrtí).⁷⁴

Náboženství bylo základem výchovy a rodiče měli povinnost učit děti Zákonu. Děti samy byly schopny samostatného náboženského života (zaslechnout Boží hlas, přijmout Boží povolání apod.). Nicméně děti také “podléhají všeobecné lidské rozpolcenosti mezi dobrým a zlým, proto je Starý zákon plný ustavičných výzev ke kázni a trestání,

⁷² srov. Dítě. In: *Biblický slovník A. Novotného* [online]. Kalich, 1992 [cit. 2018-03-06]. Dostupné z: <http://biblickyslovník.pleva.info/#dítě>.

⁷³ Dítě. In: *Biblický slovník A. Novotného* [online].

⁷⁴ srov. Dítě. In: *Biblický slovník A. Novotného* [online].

přiměřených dětskému věku (Př 22,6)”⁷⁵.

I v Novém zákoně není výjimečnost dětí opomíjena a i zde jsou předmětem mimořádné Boží péče (Mt 18,10). Ježíš dává děti za příklad svým učedníkům a službu dětem staví na stejnou úroveň jako službu dospělým. Naopak Pavel upozorňuje na dětskou nezralost a nerozvitost, kterou by neměl mít dospělý křesťan (1K 14,20), ale “i podle Pavla děti křesťanských rodičů jsou v očích Božích pokládány za svaté, protože prostřednictvím rodičů patří do oblasti církve (1K 7,14)”⁷⁶.

Sirotek (hebrejsky *játôm*) se v Bibli používá jako označení pro dítě, které nemá otce. To znamenalo, že je dítě odkázáno samo na sebe a nemá žádnou právní ochranu (Jer 5, 28). Celá Bible, zejména Mojžíšův zákon, zdůrazňuje ochranu vdov a sirotek a kritizuje opomíjení této činnosti. Sirotníci i vdovy měli pevné místo v Izraelské společnosti a sami byli pod zvláštní Boží péčí (Dt 10,18). Tomu, kdo by je utiskoval, hrozí trest (Ex 22,22-24). Nový Zákon vidí v péči o vdovy a sirotky jeden ze základních rysů čisté zbožnosti (Jk 1,27).⁷⁷

2.2. Práva dítěte

Úmluva o právech dítěte, přijata Valným shromážděním OSN 20. listopadu 1989, definuje dítě takto: “...dítětem (se) rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.”⁷⁸ Úmluvu ratifikovalo 196 států⁷⁹, které se zavazují dodržovat a chránit občanská, sociální, kulturní a ekonomická práva dětí. Mimo jiné, tento dokument přiznává dětem tyto práva:

- “Právo na svobodu projevu: toto právo zahrnuje **vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky všeho druhu.**”⁸⁰
- “Děti mají také právo na svobodu myšlení, svědomí a **náboženství**. Rodiče nebo

⁷⁵ Dítě. In: *Biblický slovník A. Novotného* [online].

⁷⁶ Dítě. In: *Biblický slovník A. Novotného* [online].

⁷⁷ srov. Sirotek. In: *Biblický slovník A. Novotného* [online]. Kalich, 1992 [cit. 2018-03-06]. Dostupné z: <http://biblickyslovník.pleva.info/#sirotek>.

⁷⁸ Úmluva o právech dítěte. *United Nations: Informační centrum OSN v Praze* [online]. Železná 24, Praha 1 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

⁷⁹ Mimo Spojených států amerických a Somálska.

⁸⁰ Úmluva o právech dítěte, článek 13.

zákonní zástupci **usměrňují dítě** při výkonu jeho práva způsobem, který odpovídá jeho rozvíjejícím se schopnostem. Svoboda projevit náboženství nebo víru může být podrobena pouze takovým omezením, jaká předpisuje zákon a která jsou nutná k ochraně veřejné bezpečnosti, pořádku, veřejného zdraví nebo morálky nebo základních práv a svobod jiných.“⁸¹

- “Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají důležitou funkci hromadných sdělovacích prostředků a **zabezpečují dítěti přístup k informacím a materiálům** z různých národních a mezinárodních zdrojů, zejména takovým, které jsou zaměřeny na rozvoj sociálního, **duchovního** a mravního blaha dítěte a také jeho tělesného a **duševního zdraví**.”⁸²

Z výše uvedeného vyplývá, že děti mají právo na všechny informace a jejich poznání by nemělo být ničím omezováno. Děti mají právo na náboženství a rodiče (popřípadě zákonní zástupci) usměrňují děti v tomto směru vždy v jejich prospěch a jejich zdravý rozvoj. Také hromadné sdělovací prostředky poskytují dětem takové informace a materiály, které napomáhají dětem k jejich sociálnímu, duchovnímu a mravnímu blahu a k duševnímu a tělesnému zdraví.

2.3. Základní potřeby dítěte

V raném vývoji je dítě kompletně závislé na svém okolí. Díky správnému naplňování potřeb se dítě vyvine ve zdravou osobnost, která se později dokáže postarat o naplňování svých potřeb sama. Některé potřeby jsou trvalé, některé se v každé fázi vývoje dítěte mění. Psycholog A. H. Maslow „utřídil potřeby do pěti skupin a seřadil je do systému, známého jako Maslowova pyramida nebo také Maslowova hierarchie potřeb.“⁸³ Potřeby jsou uspořádané od nejnižších (které, vyžadují své plné uspokojení) k nejvyšším a dělí potřeby na těchto pět oblastí:

- potřeby fyziologické (dýchání, spánek, potrava, voda, vylučování, fyzická aktivita apod.)

⁸¹ Úmluva o právech dítěte, článek 14.

⁸² Úmluva o právech dítěte, článek 17.

⁸³ *Maslowova hierarchie potřeb* [online]. , 1-4 [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: http://www.sspu-opava.cz/UserFiles/File/_sablony/Psychologie_propagace/VY_32_INOVACE_D-12-13.pdf. S 1.

- potřeba bezpečí a jistoty
- potřeba sounáležitosti a lásky
- potřeba uznání
- potřeba seberealizace⁸⁴

N. Bravená upozorňuje ještě na *potřebu transcendence*, která souvisí s tzv. vyššími potřebami: „Vyšší potřeby sehrávají svou roli poté, co je člověk plně saturován v potřebách nižších. Jsou dokonce důležitější než potřeby základní – fyziologické, protože nás jako lidské bytosti odlišují od ostatních tvorů na zemi. Aby člověk usiloval o transcendenci, musí být, až na několik výjimek, nejdříve uspokojen v nižších potřebách.“⁸⁵

Psycholog Z. Matějček se také zabýval studiem lidských potřeb a zformuloval pět základních psychických potřeb dítěte:

1. *Potřeba přiměřené stimulace* – pro zdravý rozvoj dítěte je důležité, aby mělo dostatečný příjem podnětů z vnějšího světa (záleží na jejich kvalitě, kvantitě i pestrosti).
2. *Potřeba smysluplného světa* - dítě potřebuje vidět, že ve věcech a vztazích funguje určitý řád.
3. *Potřeba lásky a citového bezpečí* – pokud má dítě dostatek citové vřelosti, může mu to vykompenzovat nedostatečný příjem vnějších podnětů, špatnou výchovu i vzdělání, málo hraček apod.
4. *Potřeba identity* – dítě si potřebuje najít si své místo, kam patří a kde bude mít pro ostatní hodnotu. Díky tomu se mu vytváří sebedůvěra, která může být podle okolností povrchní, slabá nebo silná.
5. *Potřeba otevřené budoucnosti* – dítě potřebuje něco, co táhne jeho život dopředu. U malých dětí se to může projevat např. takto: „až přijde tatínek domů z práce“, „ještě dvakrát se vyspinkám a přijde Ježíšek“ apod.

84 srov. *Maslowova hierarchie potřeb* [online]. , 1-4 [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: http://www.sspu-opava.cz/UserFiles/File/_sablony/Psychologie_propagace/VY_32_INOVACE_D-12-13.pdf.

85 BRAVENÁ, Noemi. *Přesah a jeho význam pro socializaci a formování dítěte jako osobnosti*. I. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2016. ISBN 978-80-7290-773-1. Cit. s. 37 – 38.

Děti vyrůstající v ústavech žijí více přítomností.⁸⁶

J. Krivohlavý mluví ještě o tzv. *duchovních potřebách*. Ty se dají u dětí jen velice těžko rozpoznat, přesto si je pro ucelený obraz uvedeme. První potřebou je *potřeba identity* (stejně s Z. Matějčkem) – zajímat se/mít zodpovězeny otázky typu: „Kdo jsem?“ „Jaký má můj život smysl?“ Další potřebou je *potřeba štěstí* – tzn. užívat pocit plnosti života, radosti, uspokojit hlubší sféry osobnosti. Na ní navazuje *potřeba úspěchu*, jako potvrzení vlastní hodnoty. Dále je to: *potřeba dokonalosti* – nepropadat frustracím a depresím, *potřeba pravdy* – poznat podstatu věci, jak se věci doopravdy mají, *potřeba spravedlnosti* – hledat spravedlivé mezilidské vztahy, *potřeba krásy* – poznat a prožívat estetické hodnoty, *potřeba stimulace* – dostatek podnětů k plnosti života a *potřeba mystéria/tajemna* – setkávání s něčím, co člověka přesahuje.⁸⁷

2.4. Deprivace

Pokud nejsou základní potřeby po delší dobu v dostatečné míře uspokojovány, vzniká stav, jež se nazývá *deprivace*.⁸⁸ Platí, že čím mladší dítě zažívá deprivaci, tím jsou její následky závažnější a přetrvávají často až do dospělosti. Projevy deprivace jsou rozmanité a u každého dítěte se mohou projevovat jinak – nemocí, obezitou, častými úrazy, špatným začleněním ve společnosti apod. Ze sociogramu vyplývá, že tyto děti stojí většinou na okrajích sociálních skupin – buď je ostatní považují za rváče, zbabělce nebo o ně neprojevují zájem.⁸⁹

Z mnohých studií vyplynulo, že u dětí, které vyrůstají v ústavech, dochází **k daleko horšímu vývoji – emočnímu, intelektuálnímu i charakterovému**, než u dětí vyrůstajících v úplných a funkčních rodinách. Jednou z hlavních příčin je **postrádání hlubokého vztahu k blízké osobě a zázemí rodiny**. Dopady na psychiku dítěte jsou nejzávažnější do jeho pěti let. Stejně tak děti, které jsou v ústavních zařízeních od narození, jsou daleko více poznamenané, než děti, které přišly do ústavu později (ve školních letech).

⁸⁶ srov. MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Grada Publishing, 2005. ISBN 9788024708706.

⁸⁷ srov. KŘIVOHLAVÝ, Jaro: *Pastorální péče*.

⁸⁸ srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Josef LANGMEIER. *Psychická deprivace v dětství*. Karolinum, 2015. ISBN 9788024628660.

⁸⁹ srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Josef LANGMEIER.

Děti v dětském domově také častěji dostávají odklad školní docházky pro nezralost a projevují se u nich neurotické poruchy, deprese, apatická otupělost, uzavřenost, sklíčenost, neadekvátní úzkost apod. U výrazně deprimovaných dětí se zpravidla rozvíjí omezeně citová oblast. To se například může u některých dětí projevovat tak, že se v době dospívání někteří mohou projevovat jako předškolní děti. Děti, které často střídají ústavní či pěstounskou péči trpí často separační úzkostí.⁹⁰

Někdy naopak může ústav poškození zabránit – například speciální psychologickou péčí, kvalitním personálem či organizací dětí v ústavu do malých skupin. Ředitel dětského domova v Opavě M. Škrabal popisuje jeden z případů, kdy pobyt v dětském domově dětem pomohl:

“Před 7 lety k nám přišla dvě děvčata - sestry z těžce sociálně znevýhodněného prostředí, kdy některé důsledky si ponesou celý život. A přesto... Naším pedagogickým působením jsou dnes na tom obě dívky tak, že jedna z nich je úspěšnou studentkou prestižní střední školy, kdy u dětí a zaměstnanců má obrovskou autoritu a je u ní reálný předpoklad studia na vysoké škole. A její sestra, ta svou pílí a aktivitou v zájmové činnosti dosáhla několika významných celostátních úspěchů v gymnastických a tanečních soutěžích, kdy před několika dny se vrátila z Helsinek z juniorského mistrovství světa v gymnastice. Obě sestry názorně dokazují, že dlouholetý pobyt v dětském domově jim nijak neublížil, naopak, posunul je osobnostně a vzdělanostně pozitivně nesmírně dopředu. Před oběma dívkami se s obdivem skláním.”⁹¹

2.4.1. Pět typů deprivované osobnosti

Dětsí psychologové J. Langmaier a Z. Matějček sledovali několik let velké skupiny dětí, které vyrůstaly v ústavní péči. Citová deprivace se projevovala plošně, ale lišilo se to, jak se děti s těmito deprivacími podmínkami vyrovnávaly. Tyto projevy se na základě svých výzkumů pokusili zjednodušit a vytvořili pět typů deprivované osobnosti.⁹²

90 srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Josef LANGMEIER.

91 Rozhovor ředitele dětského domova v regionálním tisku o životě dětí v Dětském domově v Opavě a o budoucnosti ústavní výchovy. *Dětský domov Opava* [online]. [cit. 2018-04-18]. Dostupné z: http://www.dd-opava.cz/pdf/rozhovor_reditel.pdf

92 srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Josef LANGMEIER.

1. **Typ relativně dobře přizpůsobivý:** tento typ dětí se pobytem v ústavním zařízení relativně dobře přizpůsobí a neprojevuje nápadné znaky deprivace. Tyto děti si již během svého prvního roku v ústavu najdou „své místo“ a „své lidi“. Projevují se vyrovnaně a klidně a nemají větší problémy s učením. Jejich přizpůsobení platí ale jen pro daný ústav (jedná se o specifické prostředí, chudší na podněty) a rizika mohou nastat při změně ústavního prostředí, kdy musí zpřetrhat dosavadní citová pouta.⁹³
2. **Typ hypoaktivní (útlumový, regresivní):** u tohoto typu dětí se deprivace projevuje mentální zaostalostí a sníženou sociální aktivitou. Děti si nedokáží přirozeně vytvořit citový vztah k dospělým osobám ani city opětovat. Většinou se projevují jako hodné, tiché, ale plaché. U vychovatelek patří k těm méně oblíbeným (tudíž od nich dostávají méně podnětů, než děti aktivní).⁹⁴
3. **Typ sociálně hyperaktivní:** tyto děti nemají problém s navazováním vztahů. Navazují je často a hojně, avšak tyto vztahy jsou mělké a křehké - nedokáží vytvořit pevný a trvalý vztah. Tyto děti bývají z počátku v kolektivu velmi oblíbené, nejsou agresivní, ostatní neprovokují. Hned se s každým baví a vítají, ale po určité době je patrná povrchnost vztahu. Děti mají problém s koncentrací a špatně se učí, přestože je jejich inteligence průměrná až nadprůměrná.⁹⁵
4. **Typ sociální provokace:** tyto děti jsou nápadné svou agresivitou, provokací a výbušností, často například vytrhávají ostatním hračky z rukou. Chtějí si vychovatele získat jen pro sebe a jsou žárlivé. V kolektivu jsou označováni jako „nezvladatelní“, ale mimo kolektiv je dítě často „jako vyměněné“. I tento způsob chování znovu plyne z neuspokojené potřeby silného citového vztahu, a tak si děti snaží získat pozornost sami. Tyto děti potřebují stále a klidné ošetřovatele, kteří je budou plně přijímat. Pokud se brzy dostanou do náhradní rodiny, je jejich náprava překvapivě rychlá. Pokud zůstanou po delší dobu v ústavním zařízení, může jejich situace vést až k asocialitě.⁹⁶
5. **Typ charakterizovaný náhradním uspokojením afektních a sociálních potřeb:**

93 srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Josef LANGMEIER.

94 srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Josef LANGMEIER.

95 srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Josef LANGMEIER.

96 srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Josef LANGMEIER.

tento typ dětí se snaží svojí citovou deprivaci sami uspokojit v oblasti svých nižších potřeb - přejídáním, předčasnou sexuální aktivitou, žalováním, agresivitou apod.⁹⁷

I přes výše zmíněných pět typů deprivované osobnosti neexistuje žádný stoprocentně platný obraz citově a sociálně deprivovaného dítěte. U každého dítěte se deprivace projevují jinak a tyto projevy se mohou časem měnit – například s přestupem do jiného ústavu, s postupujícím věkem, s nalezením nového zájmu apod.

Odchod dítěte do pěstounské péče či adopce může hrát významnou roli ve zmírnění deprivacních projevů, přesto dnes do náhradní rodinné péče odchází z dětských domovů jen malý počet dětí. Přechod dítěte do pěstounské péče či adopce není ale v realitě tak jednoduchý. Ředitel Dětského domova v Lipové L. Moravec mluví o pěstounské péči následovně: „*Abych byl upřímný, tak se zatím tento trend příliš neosvědčil. Problém vidím především ve dvou oblastech. Ta první se týká těžko reálných požadavků potencionálních pěstounů, kteří si přejí 5-ti leté, blond'até, modrooké, bystré děti. A druhá oblast se týká přecenění svých sil, kdy si lidé vezmou do pěstounské péče starší dítě, které následně po výchovné stránce nezvládají a tyto děti za čas skončí zpět v dětských domovech. Problém je v tom, že většina dětí, které jsou umístěny v dětských domovech, si prošla nelehkým obdobím. Vyrůstaly např. v patologickém prostředí, mají vžitě špatné návyky z rodin a hlavně u nich hrají velikou roli genetické dispozice. K těmto dětem je zapotřebí přistupovat individuálně a velice citlivě. Je nutné podotknout, že v dětském domově s těmito dětmi pracuje několik erudovaných zaměstnanců, kdežto pěstouni jsou na tuto práci úplně sami.....Myslím si, že pro děti je kvalitní pěstounská rodina vždy přínosnější, než ústavní zařízení. Bohužel dobrých pěstounů, kteří mají zkušenosti s výchovou cizích dětí a umí se vypořádat s jejich výchovnými problémy, je opravdu málo.*”⁹⁸

2.4.2. Náprava deprivací

Dlouho přetrvával názor, že psychické deprivace se nedají napravit - ani přesunem do lepšího sociální prostředí. Nicméně po letech odborného zkoumání této problematiky odborníci zjistili, že náprava psychické deprivace do určité míry je možná. Ovšem jedná se o zdlouhavý proces, který trvá mnohem delší dobu, než jakou deprivace vznikala. Velmi

⁹⁷ srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Josef LANGMEIER.

⁹⁸ Rozhovor s ředitelem dětského domova Lipová PhDr. Leošem Moravcem. *Zpravodaj Šluknovský výběžek* [online]. [cit. 2018-04-18]. Dostupné z: <http://www.sluknovsky-vybezek.cz/new/345>

špatně se odstraňují deprivace, které vznikly v raném věku dítěte a trvaly dlouhou dobu.⁹⁹

Při snaze o nápravu je důležité vědět, kde došlo ke vzniku deprivace – zda ještě při pobytu dítěte v rodině nebo se deprivací projevy objeví až v ústavním zařízení (tato situace nastává výjimečně), nicméně s každou změnou prostředí dítě strádá. Vychovatelé poté postupují podle obecných kroků a spolupracují s psychologem, sociálním pracovníkem a pedagogem. Důležité je nabídnout dítěti takové prostředí, které dítěti poskytne kvalitní sociálních i materiálních podnětů, které dítě v rodině postrádalo. Vychovatelé často postupují podle schématu nápravy deprivace, které vypracoval dětský psycholog J. Langmeier a který obsahuje tyto kroky:

- resocializace (zapojení dítěte do nové společnosti)
- reaktivace (snažit se u dítěte vzbudit aktivitu poskytnutím nových zajímavých podnětů)
- reedukace (zvýšení citových podnětů, uspokojení potřeby lásky, vztahu, bezpečí a jistoty)
- redidaxe (přeučení nevhodných návyků)¹⁰⁰

Pro pokrok dětí v jejich vývoji je jedna z nejdůležitějších věcí prohlubovat vztah mezi vychovateli a dětmi, Z. Matějček píše, že je nutné: „zabývat se důkladně otázkou kvalifikace a výběru ústavních vychovatelů, nerušit jednou navázaný citový vztah, nerušit jednou dosaženou adaptaci ústavnímu prostředí přesuny dítěte do dalších ústavů, hledat takové organizační formy, za nichž by mohlo dojít k optimálnímu uspokojení všech vývojových potřeb dítěte, včetně potřeb emočních.“¹⁰¹

Pokud existuje možnost, že se dítě vrátí do původní rodiny, je nutné, aby rodina vytvořila pro dítě takové nové podmínky, které zabrání prohlubování deprivace a vzniku nových. Pokud se dítě nemá možnost vrátit „domů“, je pro něj vhodnou alternativní pomocí adopce, pěstounská péče, péče u příbuzných, SOS vesničky¹⁰² či hostitelské

99 srov. HAŠKOVÁ, Lucie. *Deprivace a subdeprivace dětí v ústavní péči*. Brno, 2009. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně.

100 srov. HAŠKOVÁ, Lucie.

101 MATĚJČEK, Zdeněk. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2005, 445 s. ISBN 8024610566. Cit. s. 184.

102 SOS dětské vesničky pomáhají „rodinám, kterým hrozí odebrání dítěte a týraným, zneužívaným a zanedbávaným dětem, které ve své původní rodině nemohou vyrůstat.“ Cit. z: Stručně o dětských SOS vesničkách. SOS dětské vesničky: Láskyplný domov pro každé dítě[online]. [cit. 2018-04-01]. Dostupné z:

rodiny¹⁰³.

2.5. Shrnutí

Třetí kapitola se zabývala nejprve důležitostí dítěte z pozice Bible. V Bibli byly děti pokládány za zvláštní Boží dar a výraz Božího požehnání. Rodiče byli zodpovědní za jejich výchovu a měli povinnost je vyučovat Božímu zákonu, přestože již samy děti byly schopné náboženského života. Bible zdůrazňuje také ochranu vdov a sirotků a kritizuje opomíjení této činnosti. Stejně tak Ježíš staví na stejnou úroveň službu dětem jako službu dospělým.

Dále z Úmluvy o právech dítěte vyplynulo, že děti mají právo na všechny informace a jejich poznání by nemělo být ničím omezováno. Děti mají právo na náboženství a rodiče (popřípadě zákonní zástupci) usměrňují děti v tomto směru vždy v jejich prospěch a jejich zdravý rozvoj. Také hromadné sdělovací prostředky poskytují dětem takové informace a materiály, které napomáhají dětem k jejich sociálnímu, duchovnímu a mravnímu blahu a k duševnímu a tělesnému zdraví.

Podstatná část kapitoly se věnovala potřebám dětí a případným deprivacím, které plynou z nenaplnění jejich potřeb. Všechny děti mají své duchovní i duševní potřeby, přičemž jejich nenaplnění negativně ovlivňuje jejich osobnost. Jako důležité se ukázalo zjištění, že u dětí vyrůstajících v ústavních zařízeních dochází k daleko horšímu vývoji – emočnímu, intelektuálnímu i charakterovému ve srovnání s dětmi, které vyrůstají v úplných a funkčních rodinách. Jednou z hlavních příčin je postrádání hlubokého vztahu k blízké osobě a zázemí rodiny. Odchod dětí do pěstounské péče či adopce může hrát významnou roli ve zmírnění deprivacních projevů, nicméně tento přechod dítěte není v realitě tak jednoduchý. Náprava psychické deprivace je do určité míry možná, ovšem jedná se o zdlouhavý proces, který trvá mnohem delší dobu, než jakou deprivace vznikala.

<http://www.sos-vesnický.cz/pro-media/>

¹⁰³ Hostitelská péče je označení pro „dlouhodobé a opakující se kontakty dítěte žijícího v dětském domově s rodinou či jednotlivci, kteří nejsou biologickými příbuznými dítěte. Je realizovaná u dětí, které mají objektivně nižší šance na pěstounskou péči, tedy u dětí starších 10 let, z velké sourozenecké skupiny, majoritního etnika, apod. Účelem HP je poskytnout dítěti možnost navázat citový vztah, možnost zažít fungování běžné rodiny a vztahů v ní, zažít úspěch a rozšířit společenské zázemí dítěte.“ Cit. z: Hostitelská péče. Děti patří domů [online]. [cit. 2018-04-01]. Dostupné z: <https://www.detipatridomu.cz/hostitelska-pece/>

3. Zařízení pro ústavní výchovu a péči

Kaplanství v dětských domovech znamená, že církví pověřený pracovník vstupuje do prostředí mimo církev, které si v této kapitole přiblížíme.

3.1. Ústavní výchova v České republice

Pro porozumění smyslu ústavní výchovy, se nejdříve podívejme na její definici: „Ústavní výchova je opatření, které soud může nařídit, jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit. Učiní tak zejména tehdy, kdy předchozí opatření nevedla k nápravě.“¹⁰⁴

Pokud jsou rodiče v situaci, kdy nemohou zabezpečit výchovu dítěte, svěří jej soud do *zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc* (nejdéle na šest měsíců). Nedostatečné majetkové či bytové poměry rodičů nejsou důvodem pro rozhodnutí soudu o ústavní výchově (v případě, že rodiče jsou jinak způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnit ostatní povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti).¹⁰⁵

Pokud soud nařídí ústavní výchovu, uvede také konkrétní zařízení, do kterého má být dítě umístěno, vždy přihlíží k zájmům dítěte a k vyjádření orgánu sociálně – právní ochrany dětí (OSPOD). Dítě je umístěno co nejbližší k bydlišti rodičů (nebo jiných blízkých osob dítěti). V České republice patří mezi zařízení pro výkon ústavní výchovy v oblasti zdravotnictví *dětské domovy pro děti do tří let*, v oblasti školství jsou to *diagnostické ústavy, dětské domovy a dětské domovy se školou*, a pod oblast práce a sociálních věcí spadají *domovy pro osoby se zdravotním postižením*. Ústavní výchovu lze nařídit nejdéle na tři roky a lze ji prodloužit opakovaně na dobu tří let. Soud je ovšem povinen alespoň jednou za šest měsíců přezkoumat, zda důvody pro ústavní výchovu i nadále trvají či není možné dítěti zajistit *náhradní rodinnou péči*^{106, 107}.

¹⁰⁴ Ústavní výchova. *Slovník sociálního zabezpečení* [online]. [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <http://slovník.mpsv.cz/ustavni-vychova.html>

¹⁰⁵ srov. Ústavní výchova. *Slovník sociálního zabezpečení*. Mezi formy náhradní rodinné péče patří – svěřením dítěte do péče jiného člověka, pěstounská péče, pěstounská péče na přechodnou dobu a poručenství.

¹⁰⁶ Mezi formy náhradní rodinné péče patří – svěřením dítěte do péče jiného člověka, pěstounská péče,

3.2. Ústavní péče v České republice

Vedle pojmu *ústavní výchova* existuje v České republice ještě pojem *ústavní péče*. Ústavní péče je určena dětem, které mají nařízenou ústavní či ochrannou výchovu, a jsou soudem svěřeny do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nebo jsou do této péče svěřeny svými rodiči či odpovědnými osobami za výchovu dítěte. „V České republice má mít ze zákona vždy přednost život dítěte v rodině před péčí ústavní s následující prioritou:

1. rodina biologická (vlastní),
2. rodina náhradní příbuzná nebo blízká dítěti,
3. rodina náhradní zprostředkovaná úředně,
4. péče institucionální (ústavní).“¹⁰⁸

3.3. Dětský domov

Dětský domov¹⁰⁹ je školské zařízení, které nezletilým osobám (3 – 18 let), bez závažných poruch chování, poskytuje ústavní výchovu nařízenou soudem. Dětský domov může taktéž poskytovat zázemí nezaopatřené zletilé osobě, která se připravuje na výkon

pěstounská péče na přechodnou dobu a poručenství.

¹⁰⁷ srov. Ústavní výchova. *Slovník sociálního zabezpečení*.

¹⁰⁸ Ústavní péče. *Slovník sociálního zabezpečení*.

¹⁰⁹ Vedle *dětských domovů* existují ještě tzv. *dětské domovy se školou*. Jedná se o dětský výchovný ústav pro děti od 6ti do 15 let (po ukončení povinné školní docházky), do kterého jsou soudem posílány děti, kterým byla nařízena ústavní či ochranná výchova a které projevují závažné poruchy chování nebo spáchaly takový čin, který je považován u dospělých osob za trestní. Tedy rozdíl mezi dětmi v dětském domově a dětském domově se školou je takový, že děti v dětském domově se školou vykazují **rizikové chování a absolvují školní docházku ve škole, která je součástí domova**. Ve třídách je méně žáků a důraz je kladen na individuální přístup. Děti z dětského domova dochází do školy, která je v blízkosti domova. Děti v dětském domově se školou, stejně jako děti v dětském domově, jsou organizovány do rodinných skupin, přičemž sourozenci, děti se stejnými výchovnými a vzdělávacími problémy jsou zařazovány do stejných skupin. (Srov. Zákon č. 109/2002 Sb.: Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>.) V této diplomové práci se zaměřím jen na dětské domovy.

svého budoucího povolání, nejdéle však do 26 let.¹¹⁰ „Činnost dětských domovů se řídí zákonem č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy¹¹¹ ve školských zařízeních, o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, o změně dalších zákonů, zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), a prováděcími předpisy k nim.“¹¹²

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy uvádí na svých webových stránkách statistiku dětských domovů, ze které vyplývá, že počet dětí umístěných v dětských domovech za posledních deset let mírně klesá. Statistika za rok 2017/2018 ukazuje, že v České republice je celkem 142 dětských domovů s kapacitou 4987 míst¹¹³. Většinu (131) dětských domovů zřizuje kraj, dva domovy Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, šest dětských domovů je soukromých a tři spravuje církve. Nyní je v dětských domovech umístěno celkem 4262 dětí, z toho pouze 33 dětí jsou úplní sirotci. Více než polovina dětí je ve věku povinné školní docházky. V letošním školním roce bylo přijato celkem 1142 dětí a 1113 ze zařízení odešlo 0 dětí do adopce, 92 dětí do pěstounské péče, 24 dětí je na útěku a 937 dětí opustilo domov na trvalo. V dětských domovech jsou zaměstnání speciální pedagogové (85), vychovatelé (1562), asistenti pedagogů (405), psychologové (23), zdravotničtí pracovníci (14), sociální pracovníci (133) a ostatní odborní pracovníci (107).¹¹⁴

Z výše uvedeného vyplývá, že **méně jak jedno procento** dětí umístěných v dětských domovech jsou **úplní sirotci**, ostatní děti svoje rodiče či příbuzné mají. Tedy jedním z hlavních důvodů umístění dětí do dětských domovů je selhání v plnění základních funkcí rodiny. Zatímco v minulosti byl primární důvodem nemoc, chudoba či úmrtí rodičů.

Podle Tématické zprávy České školní inspekce, v ústavních zařízeních jsou nejčastěji děti ve věku 16 - 18 let (55,3 %) na druhém místě jsou to potom děti ve věku 11 - 15 let

110 srov. Zákon č. 109/2002 Sb.

111 Ochranná výchova je soudem nařízena jedincům, kteří se dopustili trestného činu. Její cíl je jedince převychovat a umožnit mu návrat do společnosti. srov. Zákon č. 109/2002 Sb.

¹¹² *O nás. Dětský domov Dagmar [online]. [cit. 2018-04-05]. Dostupné z: <http://www.dddagmar.cz>*

113 Pro srovnání v roce 2007/2008 bylo v České republice 155 dětských domovů, ve kterých bylo umístěno 4618 dětí.

114 Statistická ročenka školství - 2017/2018 - výkonové ukazatele. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. MŠMT, odbor školské statistiky, analýz a informační strategie, 0018n. 1. [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>*

(36,5 %). “K umístění dítěte do zařízení tak v těchto případech dochází až tehdy, kdy jsou patologické změny v chování dětí již velmi rozsáhlé a negativní vzorce chování silně zakořeněné. Většina těchto dětí má ovšem problémy již od raného dětství.”¹¹⁵ Umístění takového dítěte do zařízení mnohdy ovlivňuje v zařízení ostatní děti, které nemají třeba tak závažné poruchy chování a mění tak dynamiku celého společenství. Soudy se v dnešní době snaží umisťovat děti do zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy opravdu jen v krajním případě, kdy selhala ostatní opatření.¹¹⁶

Děti, které do těchto zařízení přicházejí, pocházejí nejčastěji z neúplné rodiny (45%). V případě úplné rodiny je to 20,2 % a rodin, kde je jeden biologický rodič a jeden nevlastní, je to 21 %. Děti přicházejících z náhradní rodinné péče (adopce, pěstounství, poručenství či opatrovnictví) je přibližně 10 %.¹¹⁷

Nejčastějšími důvody pro umístění dítěte do zařízení jsou zanedbání péče a výchovy (39,1 %) trestná činnost dítěte (25,1 %) a žádost rodiče (20,1 %). Pokud se jedná o zanedbání péče a výchovy, jedná se zejména o kumulované důvody, mezi které například patří: “nezajištění docházky dítěte do školy, nerespektování autorit dítětem v rodině i ve škole, agresivní chování dítěte, psychiatrické problémy dítěte či vývojové poruchy chování, nedostatek rodičovských kompetencí např. v důsledku zdravotního postižení rodičů, užívání návykových látek dítětem nebo jeho trestná činnost.”¹¹⁸ O něco méně jsou častější sociální důvody, ztráta bydlení či špatná ekonomická situace (8,4 %), násilné chování v rodině (8,8 %), výkon trestu odnětí svobody jednoho či obou rodičů (2,3 %), selhání pěstounské péče (5,9 %) a na žádost dítěte (1,5 %).¹¹⁹

¹¹⁵ Tematická zpráva – Kvalita výchovně-vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. *Česká školní inspekce* [online]. Praha: Česká školní inspekce, 2017 [cit. 2018-05-03]. Dostupné z: http://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematick%C3%A9%20zpr%C3%A1vy/01-F_TZ-Kvalita-vychovne-vzdelavaci-cinnosti-v-zarizenich-pro-vykon-UV-OV_FINAL-2-5.pdf. Cit. s. 4 – 5.

¹¹⁶ Tematická zpráva – Kvalita výchovně-vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Cit. s. 5.

¹¹⁷ srov. Tematická zpráva – Kvalita výchovně-vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.

¹¹⁸ Tematická zpráva – Kvalita výchovně-vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Cit. s. 5.

¹¹⁹ srov. Tematická zpráva – Kvalita výchovně-vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.

3.3.1. Jak fungují dětské domovy – zákon č. 109/2002 Sb.¹²⁰

Zákon č. 109/2002 Sb. upravuje vztahy pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních jako jsou: diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy.¹²¹ Tyto zařízení zajišťují dětem **základní právo na výchovu a vzdělání** s ohledem na ústavní principy a lidská práva a svobody, kterými je Česká republika vázána. Podporují sebedůvěru dítěte, rozvíjejí citovou stránku a pomáhají dětem zapojit se do společnosti. Zaopatřují nezletilým dětem, kterým byla nařízena ústavní či ochranná výchova, náhradní výchovnou péči podporující zdravý vývoj, řádnou výchovu a vzdělání. Zařízení spolupracuje s rodinou a pomáhá jí v péči o dítě, například pořádá rodinné terapie nebo nácvik rodičovských dovedností. Zařízení podporuje přechod dítěte do jeho původní rodiny nebo jeho přechod do náhradní rodinné péče. Účelem zařízení je poskytovat preventivní výchovnou péči a tím předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte. V souladu s individuální péčí o dítě o jeho ochrany, spolupracují zařízení s orgány sociálně – právní ochrany dětí.¹²²

Dětem v zařízeních je poskytováno plné zaopáření: „stravování, ubytování, ošacení; učební potřeby a pomůcky; náhrada nezbytně nutných nákladů na vzdělávání; úhrada nákladů na zdravotní služby, léčiva a zdravotnické prostředky, které nejsou hrazeny ze zdravotního pojištění, pokud nebyly zdravotní služby vyžádány zákonnými zástupci dítěte; kapesné, osobní dary a věcná pomoc při odchodu zletilých ze zařízení; úhrada nákladů na dopravu do sídla školy.“¹²³ Dále jim také mohou být hrazeny: „náklady na kulturní, uměleckou, sportovní a oddechovou činnost; náklady na soutěžní akce, rekreace; náklady na dopravu k osobám odpovědným za výchovu.“¹²⁴

U dětí jsou brány v potaz jejich výchovné a vzdělávací potřeby, které jsou nejméně

¹²⁰ Zákon č. 109/2002 Sb.: Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

¹²¹ srov. Zákon č. 109/2002 Sb.

¹²² srov. Zákon č. 109/2002 Sb.

¹²³ Zákon č. 109/2002 Sb., Op. cit. z § 2, odstavec 7.

¹²⁴ Zákon č. 109/2002 Sb., Op. cit. z § 2, odstavec 9.

jedenkrát v roce odborným pracovníkem znovu posouzeny. K zařízení má svého praktického lékaře pro děti a dorost. Dále se, „v zařízeních a střediscích vytvářejí podmínky pro účast dětí na náboženské výchově, na náboženských obřadech, popřípadě na dodržování náboženských zvyklostí, a to podle zájmu dítěte a s ohledem na předchozí rodinnou výchovu a na rozumové schopnosti dítěte”¹²⁵ Každé zařízení se řídí vlastním vnitřním řádem, který podrobněji stanoví organizaci zařízení a povinnosti a práva zaměstnanců i dětí.¹²⁶

Základní organizační jednotkou v dětských domovech je rodinná skupina. Tvoří jí zpravidla 6 – 8 dětí, nejčastěji různého věku i pohlaví. Sourozenci se běžně zařazují do jedné rodinné skupiny, ovšem mohou být i rozděleni z výchovných důvodů. Ostatní děti jsou do rodinné skupiny přiřazovány s ohledem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby. V jednom areálu dětského domova může být zřízeno 2 – 6 rodinných skupin.¹²⁷ “Rodinka je koncipována jako klasický byt s kuchyňskou linkou, sociálním zařízením a jednotlivými pokoji.”¹²⁸

Pedagogičtí pracovníci zařízení vychovávají a vzdělávají děti podle cílů výchovy a vzdělávání, které jsou stanovené tímto zákonem a dalšími právními předpisy.¹²⁹ “Rodinným skupinám je poskytnuta v maximální míře autonomie vnitřního života. Vychovatelé mají své měsíční rozpočty, ze kterých dle vlastního uvážení platí veškeré potřeby celé skupiny, vyjma velkých oprav a investic. Sami spolu s dětmi rozhodují o tom, co, kolik, v jaké ceně a v jaké prioritě se pořídí. Rozhodují o oblečení, hygienických a čistících potřebách, pracích prostředcích, o nákupu nábytku, bytových doplňcích, výletech, lyžařských zájezdech, divadelních, filmových představeních, sportovních představeních, ale také o opravách a údržbě své rodinné skupiny. Rozhodování o penězích doprovází mnohem větší odpovědnost a odpovídá rozhodování v rodině. Tato autonomie rozpočtu, tj. vyvážená odpovědnost a pravomoc působí i výchovně.”¹³⁰

125 Zákon č. 109/2002 Sb. Op. cit. z. § 2, odstavec 13.

126 srov. Zákon č. 109/2002 Sb.

127 srov. Zákon č. 109/2002 Sb.

128 Rozhovor ředitele dětského domova v regionálním tisku o životě dětí v Dětském domově v Opavě a o budoucnosti ústavní výchovy. *Dětský domov Opava* [online]. [cit. 2018-04-24]. Dostupné z: http://www.dd-opava.cz/kontakty_dokumenty.php

129 srov. Zákon č. 109/2002 Sb.

130 Vnitřní řád Dětského domova v Opavě platný od 1.10.2017. *Dětský domov Opava* [online]. [cit.

Zákon č. 109/2002 Sb. rovněž stanovuje povinnosti a práva dětí, ředitele a pracovníků ve výchovných zařízeních. Děti s nařízenou ústavní výchovou mají právo na: „plné zaopatření; na rozvoj svých tělesných, duševních a citových schopností a sociálních dovedností; na respektování lidské důstojnosti; na společné umístění se svými sourozenci (nebrání-li tomu okolnosti ve vývoji a vztazích sourozenců); na vzdělání a přípravu na budoucí povolání; **na svobodu náboženství**; právo radit se se svým obhájcem nebo opatrovníkem; přijímat a odesílat korespondenci bez kontroly jejího obsahu; účastnit se činností a aktivit zařízení organizovaných v rámci výchovného programu; obracet se se žádostmi, stížnostmi a návrhy na ředitele a pedagogické pracovníky zařízení a požadovat, aby podání adresovaná příslušným státním orgánům, orgánům územní samosprávy a právníkům a fyzickým osobám, byla odeslána následující pracovní den po odevzdání bez kontroly obsahu; vyjádřit svůj názor na zamýšlená a prováděná opatření, která se ho dotýkají (názorům dítěte musí být věnována patřičná pozornost odpovídající však jeho věku a rozumové vyspělosti); požádat o osobní rozhovor a uskutečnit osobní rozhovor s pověřeným zaměstnancem orgánu sociálně-právní ochrany dětí, zaměstnancem České školní inspekce, ministerstva nebo orgánu kraje, a to bez přítomnosti dalších osob; být hodnoceno a odměňováno a ke svému hodnocení se vyjadřovat; na informace o stavu svých úspor či pohledávek; na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami; přijímat návštěvy; opustit zařízení za účelem vycházky, pokud se jedná o dítě starší 7 let; na podporu a pomoc po ukončení pobytu v zařízení.“¹³¹

Děti ve výchovném zařízení mají následující povinnosti: „dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců zařízení, šetrně zacházet se svěřenými věcmi, nepoškozovat cizí majetek, dodržovat zásady slušného jednání s osobami, s nimiž přichází do styku, v prostorách zařízení a v osobních věcech udržovat pořádek a zachovávat i jiná ustanovení vnitřního řádu; dodržovat předpisy a pokyny k ochraně bezpečnosti a zdraví, s nimiž bylo řádně seznámeno; poskytnout na výzvu ředitele doklady o svých příjmech; předat do úschovy na výzvu ředitele předměty ohrožující výchovu, zdraví a bezpečnost (doba úschovy těchto předmětů nesmí přesáhnout dobu pobytu dítěte v zařízení a při jeho ukončení musí být tyto předměty dítěti nebo osobě odpovědné za výchovu vydány); podrobit se na výzvu ředitele zařízení vyšetření, zda není ovlivněno alkoholem nebo jinou návykovou látkou (když to bude znamenat odebrání krve,

2018-04-18]. Dostupné z: http://www.dd-opava.cz/o_nas.php

131 Zákon č. 109/2002 Sb. Op. cit. § 20, odstavec 1.

dítě to musí strpět).“¹³²

Pokud dítě tyto povinnosti poruší, může mu být například až na tři měsíce: „sníženo kapesné, zakázáno trávení volného času mimo zařízení, zakázáno se účastnit atraktivní činnosti či akce nebo mu mohou být zakázány návštěvy.“¹³³ Naopak pokud se dítě viditelně snaží, lze mu například: výše uvedené „tresty“ prominout, udělit „věcnou či finanční odměnu, zvýšit kapesné (jehož výši stanovuje zákon), povolit mimořádnou návštěvu kulturního zařízení, mimořádnou vycházku či mimořádnou návštěvu.“¹³⁴

Tento zákon rovněž ředitele vymezuje jeho práva a povinnosti. Mezi práva ředitele například patří: „povolit či zakázat dítěti pobyt mimo zařízení; být přítomen při otevření listovní nebo balíkové zásilky dítěte, pokud panuje podezření, že by obsah mohl být závadný a uschovat jí do propuštění dítěte ze zařízení (stejně tak ředitel může dítěti dočasně uschovat cennosti či finanční hotovost převyšující kapesné); povolit dětem starším 15 let cestovat do místa pobytu nebo jejich přechodného ubytování bez dozoru; zastupovat dítě v běžných záležitostech (a pokud zákonní zástupci dítěte neplní své povinnosti, je oprávněn zastoupit dítě i ve věcech zásadní důležitosti).“¹³⁵

Mezi povinnosti ředitele zařízení například patří: „seznámit dítě s jeho právy a povinnostmi; oznámit neprodleně orgánu sociálně-právní ochrany dětí jméno a příjmení dítěte, jsou-li splněny podmínky pro jeho osvojení nebo pěstounskou péči; předat dítě podle rozhodnutí soudu do péče před osvojením nebo do pěstounské péče; dát příslušnému soudu podnět ke zrušení nebo prodloužení ústavní výchovy; podávat informace o dítěti zákonným zástupcům nebo orgánům sociálně-právní ochrany dětí na jejich žádost; umožnit dítěti, které má být propuštěno ze zařízení z důvodu zletilosti, jednání se sociálním kurátorem; vydat vnitřní řád zařízení; předat dítě mladší 18 let po ukončení jeho pobytu v zařízení osobám odpovědným za výchovu nebo jiným osobám uvedeným v rozhodnutí, současně těmto osobám předá věci, jež jsou ve vlastnictví dítěte; informovat nezaopatřenou osobu o možnosti podat žádost o uzavření smlouvy o prodlouženém pobytu v zařízení; oznámit útěk dítěte Policii České republiky bezodkladně po jeho zjištění.“¹³⁶

132 Zákon č. 109/2002 Sb. Op. cit. § 20, odstavec 2.

133 Zákon č. 109/2002 Sb. Op. cit. § 21, odstavec 1 - 2.

134 Zákon č. 109/2002 Sb. Op. cit. § 21, odstavec 3.

135 Zákon č. 109/2002 Sb. Op. cit. § 23, odstavec 1.

136 Zákon č. 109/2002 Sb. Op. cit. § 24, odstavec 1 - 2.

Zákonný zástupce dítěte ve výchovném zařízení má právo například na: „na informace o dítěti; vyjadřovat se k důležitým návrhům týkající se dítěte; na udržování kontaktu s dítětem; na poradenskou pomoc týkající se výchovy dítěte.“¹³⁷ A k jeho povinnostem například patří: „při předání dítěte do zařízení předat potřebnou dokumentaci, seznámit zařízení o všech okolnostech pobytu dítěte v zařízení a hradit náklady za zdravotní služby, které byly poskytovány na jejich žádost a nebyly hrazeny ze zdravotního pojištění.“¹³⁸ Pokud nejsou rodiče v hmotné nouzi, jsou povinni hradit příspěvek na úhradu péče poskytované dětem a nezaopatřeným osobám v zařízeních, jehož výši stanoví ředitel zařízení. Stejně tak, pokud dítě nebo nezaopatřená osoba má vlastní pravidelné příjmy, podílí se na hrazení příspěvku. V případě, že dítě nemá rodiče, dostává tzv. „sirotčí důchod“, ze kterého hradí příspěvek zařízení maximálně ve výši 10%.¹³⁹ Všem dětem, kterým je v zařízení poskytováno plné zaopatření, náleží kapesné.¹⁴⁰

3.3.2. Zaměstnanci dětského domova

Výběr vhodného personálu dětského domova je bezesporu jedním z nejdůležitějších faktorů, který ovlivňuje nejen adaptaci dítěte v dětském domově, ale i jeho následný vývoj, výchovu a přípravu na život za zdi dětského domova. Záleží nejen na vzdělání zaměstnanců, ale také na jejich osobnosti a přirozené autoritě. Konkrétní personál se v dětských domovech vždy mírně liší, proto zde za vzor použiji organizační členění Dětského domova v Opavě.¹⁴¹

Dětský domov se dělí na výchovnou, provozně – ekonomickou a stravovací část (součástí dětského domova je i jídelna, která zajišťuje stravu jak pro děti, tak i personál). Ředitel dětského domova stojí v čele a řídí všechny tři části, do kterých dosazuje jednotlivé vedoucí pracovníky, kteří jsou odpovědní za organizaci, řízení a kontroly práce na svěřeném úseku. V čele provozně – ekonomické části stojí hospodárka domova, která mimo své práce zodpovídá za práci účetní a za provozní část (údržba, úklid, pozemky a

137 Zákon č. 109/2002 Sb. Op. cit § 26, odstavec 1 - 2.

138 Zákon č. 109/2002 Sb. Op. cit. § 26, odstavec 1 - 2.

139 srov. Zákon č. 109/2002 Sb.

140 srov. Zákon č. 109/2002 Sb.

141 Vnitřní řád Dětského domova v Opavě platný od 1.10.2017. *Dětský domov Opava* [online]. [cit. 2018-04-18]. Dostupné z: http://www.dd-opava.cz/o_nas.php

další oblasti nutné činnosti k provozu domova). Je také nadřízena vedoucí jídelny, který plně odpovídá za stravování v celém zařízení. Hospodářka vede podklady pro mzdy, jejichž zpracování má na starosti firma, se kterou dětský domov uzavřel smlouvu. Výchovnou činnost v dětském domově má na starosti vedoucí vychovatelka, která organizuje a řídí ostatní vychovatele a pečovatelky. Mimo stojí sociální pracovníce a dětská sestra, které spadají přímo pod ředitele. Konkrétní vymezení práce a povinnosti všech pracovníků je specifikováno v konkrétních pracovních náplních, které respektují obecně závazné předpisy i vnitřní předpisy dětského domova.¹⁴²

Dětský domov zaměstnává pedagogické i nepedagogické pracovníky. Pedagogickým pracovníkem může být ten, kdo splňuje podmínky stanovené zákonem č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů a splňuje podle zákona č.109/2002 Sb. podmínku psychické způsobilosti. Nepedagogický pracovník je označení takového pracovníka, který vykonává jinou činnost než je uvedena v zákoně č.109/2002 Sb. a současně splňuje kvalifikační předpoklady a požadavky stanovené právním předpisem nebo zaměstnavatelem.¹⁴³ “Věkový průměr pedagogů je 45–50 let, v případě ředitelů zařízení je věkový průměr ještě vyšší. Naopak v mladším věku jsou zpravidla odborní pracovníci, např. psychologové.”¹⁴⁴

Nyní se kvůli tématu mé diplomové práce více zaměřím na pozici vychovatele a psychologa, neboť se jedná o zaměstnance, kteří jsou s dětmi v blízkém kontaktu. O pozici sociálního pedagoga se zmíním v závěru této kapitoly (4.3.5.).

3.3.2.1. Vychovatel

Osobnost vychovatele má jeden z největších vlivů na vývoj a výchovu dítěte v dětském domově, a proto jsou kvalifikační požadavky na tuto pozici velmi vysoké. Přijetí pracovníka na tuto pozici se řídí zákonem o pedagogických pracovnících č. 563/2004 Sb., novelizovaného zákonem č. 197/2014 Sb. Zájemci musí mít vystudovanou speciální pedagogiku na pedagogické vysoké škole nebo musí mít ukončené středoškolské

142 srov. Vnitřní řád Dětského domova v Opavě platný od 1.10.2017.

143 srov. Vnitřní řád Dětského domova v Opavě platný od 1.10.2017.

144 Tematická zpráva – Kvalita výchovně-vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Cit. s. 5.

pedagogické vzdělání s maturitou, obor vychovatelství, a k tomu musí uchazeč absolvovat tří semestrální studium speciální pedagogiky na pedagogické fakultě v rámci celoživotního vzdělávání. Podle novelizovaného zákona musí mít zájemce studium již ukončené, nelze ho přijmout v případě, že si studium teprve dokončuje. Pokud je uchazeč přijatý, musí rovněž doložit posudek od klinického psychologa (akreditovaného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy) o způsobilosti vykonávat pozici pedagoga v ústavní výchově.¹⁴⁵

Nejenže by měl vychovatel mít výše zmíněné vzdělání, ale měl by znát i postupy a metody výchovy a rozumět dobře problematice dětem v dětských domovech. K tomu by měl svou osobností přirozeně působit na děti, stát se jim vzorem a autoritou a umět s nimi navázat vztah, který je pro děti ze všeho nejdůležitější. Vychovatel by měl být schopen každé dítě vnímat individuálně a vycítit jeho potřeby.¹⁴⁶

Bohužel, tato pozice (ve většině případů) neposkytuje žádný kariérní postup a pro svoji náročnost se často může u pracovníků vyskytovat **syndrom vyhoření**.¹⁴⁷ Problémy

¹⁴⁵ srov. Rozhovor ředitele dětského domova v regionálním tisku o životě dětí v Dětském domově v Opavě a o budoucnosti ústavní výchovy. *Dětský domov Opava* [online]. [cit. 2018-04-24]. Dostupné z: http://www.dd-opava.cz/kontakty_dokumenty.php

¹⁴⁶ srov. *Profil výchovného pracovníka v dětském domově*. Praha, 2007. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze.

¹⁴⁷ Syndrom vyhoření se projevuje zejména u lidí, kteří pracují s jinými lidmi – např. lékaři, zdravotní sestry, učitelé, psychologové, právníci, policisté, telefonní operátoři a další. Je typický citovým a mentálním **vyčerpaním**. Většinou se jedná o důsledek **dlouhodobého stresu** a od deprese nebo prosté únavy se liší tím, že se vztahuje **jen na onu krizovou oblast**. Součástí syndromu vyhoření jsou pochybnosti o smyslu dané práce. Vyhoření je syndrom a syndrom je v medicíně označení pro soubor příznaků, které charakterizují určitou nemoc. Konkrétně k syndromu vyhoření patří tyto příznaky: z oblasti emocí (např. sklíčenost, popudlivost, bezmocnost), postojů (např. nechut', cynismus, zapomínání, nesoustředěnost) a z oblasti mezilidských vztahů (snížená ochota pracovat s lidmi, stažení se, soukromé konflikty). Syndrom vyhoření ovlivňuje také tělesnou rovinu – časté jsou potíže se spánkem, jídlem, člověk se rychle unaví, vysoký krevní tlak apod. Pro lidi, kteří jsou náchylnější k syndromu vyhoření, je charakteristické přílišné počáteční nadšení do práce, perfekcionalismus, workoholismus, málo přátel, neschopnost odmítat další a další úkoly a špatná organizace času. Syndrom vyhoření je plynulý proces, který se projevuje zejména těmito fázemi: počáteční nadšení, vystřízlivění, frustrace, apatie a rozvinutý syndrom. Nicméně každý člověk je jiný, a tak i syndrom vyhoření se může u každého projevovat jinak. Psycholožka M. Peterková, která se mimo jiné zabývá syndromem vyhoření, píše o tom, jak se dá syndromu vyhoření zbavit. Uvádí, že syndrom vždy vychází z osobnosti člověka, proto je vždy dobré začít u sebe: zrevidovat si své přednosti a rezervy, dále plány, ambice, možnosti i žebříček hodnot. Dále uvádí, že rozvinutý syndrom vyhoření patří do rukou psychologa. A pokud se připojí i silné deprese a sebevražedné myšlenky, tak je nutné vyhledat psychiatra. Pomocí může být také

děti přesahují často schopnosti vychovatelů a ti jim nedokáží pomoci. Pokud s dětmi dlouhodobě pracují a nevidí žádnou změnu, může se jim zdát, že jejich práce nemá smysl. Tato pozice je zejména náročná pro ženy, které samy doma mají své rodiny s malými dětmi, a tak podobnou činnost vykonávají dvakrát. V roce 2016/2017 bylo v České republice celkem 1588 vychovatelů, z toho 1240 žen.¹⁴⁸ Dětem v dětských domovech tak pochopitelně schází dospělí muži, které by chlapci mohli mít za svůj vzor.

Hlavní pracovní náplň vychovatele je pomáhat dětem a dorostu ve výchovném zařízení během celého dne (mimo doby, kdy jsou děti ve škole). Jedná se například o tyto úkoly: celodenní dozor nad dětmi – školní povinnosti, úklid, hygiena, příprava stravy (o víkendech), administrativa, doprovod dítěte na volnočasové aktivity nebo mladší děti do mateřské školky, osobní příprava na práci a vlastní studium odborné literatury, účast na poradách a spolupráce s rodiči, kolegy a učiteli atd.¹⁴⁹

3.3.2.2. Psycholog

Teprve v roce 2004, *Zákon o pedagogických pracovnících a změně některých zákonů* č.563/2004 Sb., povolil práci psychologa ve školství. V roce 2005/2006 eviduje

dlouhá či změna místa nebo profese. Prevencí proti syndromu vyhoření můžou být zdravé a četné vztahy, dobrá organizace práce, schopnost příjemně strávit svůj volný čas a také umět říkat “ne”. Syndrom vyhoření se netýká jen jednoho člověka, ale i jeho okolí – rodiny, přátel, spolupracovníků, klientů atd. Člověk se syndromem vyhoření má sníženou výkonnost a je často podrážděný. Také má větší sklon k ironii, konzumování více návykových látek a je náchylnější k závislostem. Vznikají problémy v mezilidských vztazích, v partnerství a mohou se objevit i zdravotní komplikace – bolesti žaludku, potíže s trávením, bolesti hlavy a zad. Typická je i emociální nestabilita – občasné epizody pláče, deprese, neochota ráno vstát a jít do práce. Může se vyskytovat např. bavení se na úkor klienta ztráta lidskosti v mezilidských vztazích, tím pádem syndrom vyhoření má za důsledek sníženou kvalitu péče o klienta. srov. Syndrom vyhoření - úvod. *Syndrom vyhoření: Vše o vyhoření, podrobně a srozumitelně* [online]. [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: <http://www.syndrom-vyhoreni.psychoweb.cz>

¹⁴⁸ Statistická ročenka školství - 2016/2017 - výkonové ukazatele. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. MŠMT, odbor školské statistiky, analýz a informační strategie, 0018n. 1. [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

¹⁴⁹ Pracovní náplň vychovatele. *Dětský domov Klánovice* [online]. [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <http://www.ddklanovice.cz/admin/files/File/Download/pracovni-napl-n-vychovatele.pdf>

Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy¹⁵⁰ 8 psychologů na 149 dětských domovů. O deset let později¹⁵¹ eviduje 16 psychologů na 144 dětských domovů a v letošním roce¹⁵² je jich zaznamenáno 23 na 142 dětských domovů. I když tedy můžeme konstatovat, že počet psychologů v dětských domovech mírně stoupá, prostým faktem zůstává, že v praxi má k dispozici psychologa v dětských domovech jen nepatrná část.

Práce psychologa není v dětském domově přesně vymezena, a tak se jeho náplň práce vždy přizpůsobuje konkrétnímu dětskému domovu, potřebám personálu a dětem.¹⁵³ Psycholog „učí děti zvládat stres, komunikovat, správat sa asertívne a tiež ich učí správne riešenie konfliktov.“¹⁵⁴ Řeší jejich intrapersonální i interpersonální problémy, napomáhá jim s otázkou, co dělat po odchodu s dětského domova a jak takovou životní změnu zvládnout. Stejně tak poskytuje poradenství vychovatelům, sociálním pracovníkům, řediteli i osobám zodpovědným za výchovu dítěte a samozřejmě dětem. Dále společně s vychovateli, sociálním pracovníkem a ředitelem vypracovává program pro rozvoj osobnosti dítěte. Psycholog v dětském domově pozoruje děti v jejich přirozených podmínkách, jak se chovají mezi ostatními dětmi a k personálu. V případě vyskytujících se problémů, může včas zasáhnout nebo pracovat s vychovateli na prevenci vzniku jakýchkoliv problémů. Stejně tak je psycholog pro vychovatele specialistou, na kterého se můžou kdykoliv obrátit.¹⁵⁵ Psycholog (na rozdíl od vychovatele) dítě nevychovává, tudíž ho nijak “neomezuje”, a tak se dítě může cítit uvolněněji a nemusí se bát se svěřit. Psycholog také může při individuálním setkání dát dítěti pocítit jistou výjimečnost, neboť

¹⁵⁰ Statistická ročenka školství - 2005/2006 - výkonové ukazatele. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. MŠMT, odbor školské statistiky, analýz a informační strategie, 0018n. l. [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

¹⁵¹ Statistická ročenka školství - 2015/2016 - výkonové ukazatele. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. MŠMT, odbor školské statistiky, analýz a informační strategie, 0018n. l. [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

¹⁵² Statistická ročenka školství - 2017/2018 - výkonové ukazatele. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. MŠMT, odbor školské statistiky, analýz a informační strategie, 0018n. l. [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

¹⁵³ srov. *Role psychologa v dětském domově*. Brno, 2017. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně.

¹⁵⁴ Dieťa a psychológ. *DeD Anjelik Sečovce* [online]. [cit. 2018-04-17]. Dostupné z: <http://www.dedsecovce.sk/aktivity/dieta-a-psycholog>

¹⁵⁵ srov. *Role psychologa v dětském domově*.

při soukromých rozhovorech má čas a prostor věnovat se jen jednomu dítěti.¹⁵⁶

Česká školní inspekce hodnotila v roce 2016/2017 zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a preventivně výchovné péče a ve výsledné tématické zprávě uvádí, že “v hodnocených zařízeních pracovali v průměru na každé zařízení 3 etopedi¹⁵⁷, 2–3 psychologové a 5 pedagogů s psychoterapeutickým výcvikem. Relativně vysoké průměrné počty specialistů jsou platné zejména pro diagnostické ústavy, zatímco ostatní typy zařízení se potýkají spíše s nedostatkem těchto pracovníků. Nedostatek specialistů bývá řešen dělením jejich úvazků pro jednotlivé činnosti (součásti) zařízení. Podle zjištění České školní inspekce využívá 43 % zařízení služeb externího psychologa a 12 % služeb externího etopeda.”¹⁵⁸

Dalším nedostatkem podle České školní inspekce je vysoký počet dětí na jednotlivé specialisty, což brání dostatečné interakci mezi specialistou a dítětem. Pouze 51 % zařízení disponuje pravidelnou systematickou péčí psychologů a etopedů. 41 % zařízení poskytuje tyto služby jen částečně (tzn. ne v požadovaném rozsahu a ne pro všechny děti).¹⁵⁹ “V některých zařízeních bylo zjištěno, že pravidelná a systematická péče etopedů nebo psychologů není zajištěna prakticky vůbec, což je třeba považovat za fatální nedostatek. Obecně lze konstatovat, že systémové zajištění psychologické a etopedické péče je v současné době nedostatečné.”¹⁶⁰

3.3.3. Zájmové činnosti

Dětský domov umožňuje dětem se věnovat zájmovým aktivitám (i mimo dětský domov) podle jejich přání a stejně tak přihlíží ke svým finančním možnostem. Tyto zájmové činnosti jsou organizovány společenskými institucemi, městskou policií, sportovními kluby apod. Jedná se například o „fotbal, navštěvování základní umělecké

¹⁵⁶ srov. *Role psychologa v dětském domově*.

¹⁵⁷ Etoped je odborník, který se specializuje na poruchy chování.

¹⁵⁸ Tematická zpráva – Kvalita výchovně-vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Op. cit. s. 11.

¹⁵⁹ srov. Tematická zpráva – Kvalita výchovně-vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.

¹⁶⁰ Tematická zpráva – Kvalita výchovně-vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Op. cit. s. 11.

školy a sportovní hry“.¹⁶¹ V dětském domově v Opavě se děti mohou věnovat těmto činnostem: „plavání, fotbal, keramický kroužek, výtvarný kroužek a sportovní kroužek“.¹⁶² A děti mají k dispozici tyto prostory a vybavení: „tělocvična, posilovací místnost a sauna, hřiště, venkovní dětský bazén na zahradě, skleník a zahradu dětského domova.“¹⁶³

3.3.4. Odchod dětí z dětského domova

Osamostatnění je pro každého dospívajícího jedince velkým životním krokem. Pokud mladý člověk pochází ze zdravé funkční rodiny, k osamostatnění dochází pozvolna a z vůle jedince: např. když mladý člověk nastupuje na vysokou školu, chce se sestěhovat s přítelkyní/přítelem/s kamarády dohromady apod. Také rodina v tomto případě poskytuje mladému člověku velkou podporu a v mnohém mu tento nesnadný krok dokáže ulehčit – jak psychicky (Pokud to nezvládnu, mám se kam vrátit? Kdo mi poradí s financemi, praktickými věcmi apod.? Mám se na koho obrátit?) tak finančně (rodiče v začátcích často platí svému dítěti část výdajů, pomáhají platit ubytování, nakupovat vybavení do domácnosti apod.). Pochopitelně děti z dětského domova tady narazí na „svůj hendikep“ znovu. I když tato problematika není v odborné literatuře dostatečně popsána, je nutné jí taktéž věnovat pozornost.

Ředitel dětského domova propustí dítě ze zařízení, pokud mu: „soud zrušil ústavní výchovu, dítě dosáhlo zletilosti a nechce v zařízení setrvat až do ukončení přípravy na povolání či osvojení nebo svěřeni dítěte do pěstounské péče nabylo právní moci.“¹⁶⁴ Nyní se podrobněji rozepíšu o odchodu dětí z dětského domova po dosažení 18ti let nebo po ukončení přípravy na budoucí vzdělání.

Zákon č.109/2002 Sb. odchod dětí příliš podrobně nevymezuje. Paragraf 33 mluví o poskytnutí věcné pomoci či jednorázového peněžitého příspěvku. Dále je nabídnuto dítěti

161 srov. Vnitřní řád Dětského domova v Opavě platný od 1.10.2017. *Dětský domov Opava* [online]. [cit. 2018-04-18]. Dostupné z: http://www.dd-opava.cz/o_nas.php.

162 srov. Vnitřní řád Dětského domova v Opavě platný od 1.10.2017.

¹⁶³ srov. Vnitřní řád Dětského domova v Opavě platný od 1.10.2017.

164 Zákon č. 109/2002 Sb. Op. cit. § 24, odstavec 5.

opouštějícímu zařízení prostřednictvím orgánu sociálně – právní ochrany dětí poradenství ohledně zajištění bydlení, práce a při řešení tíživých životních situací. “I když se způsob života v dětských domovech mění tak, aby se co nejvíce přiblížil životu v běžných rodinách, po ukončení ústavní výchovy nastává mezi životem dětí z rodin a dětí z ústavní péče značný rozdíl. Je pravda, že v případě potřeby se tito mladí lidé obracejí na ty, kteří je v ústavní péči vychovávali. Ti jim však mohou pomoci jen ve velmi omezené míře (většinou je to rada, projev empatie apod.). Současná legislativa neumožňuje totiž další soustavnou péči ze strany ústavního zařízení o mladé dospělé lidi, kteří ústavní výchovu již ukončili.”¹⁶⁵

Pokud jsou děti v dětském domově umístěny dlouhodobě, může se u nich projevit tzv. *syndrom ústavní závislosti*. Dítě si zvykne na umělé ústavní podmínky - má zajištěnou stravu, ubytování, daný denní režim, někdo se mu stará o finance - a po odchodu z ústavu si není schopno zajišťovat své životní potřeby samostatně. Tudíž je neustále závislé na jiné osobě či osobách. Mladí lidé trpící tímto syndromem mají výchozí podmínky v podstatě stejné: nemožnost vyrůstat v biologické rodině, mají řadu handicapů (nejen zdravotních, ale i sociálních), mají zkušenost s deprivací či frustrací, zažili výchovu v kolektivu, cítí se opuštěni a nejistí.¹⁶⁶

Proto záleží na každém dětském domově, jak odcházející dítě podpoří, a na osobnosti každého dítěte, jak se s realitou vyrovná. Ředitel dětského domova v Opavě M. Škrabal, mluví o tom, že se dětem v dětském domově snaží tento přechod nejen ulehčit například zajištěním bydlení či zajištěním pracovního poměru, ale také se snaží děti na “život venku” připravovat soustavně. Děti si samy perou prádlo, každou neděli si ve svých rodinných skupinách samy vaří, plánují rozpočet na stravu a samy si nakupují a tím se učí hospodařit s penězi. Dětem při odchodu dávají až 25.000 korun a jsou i po samotném odchodu dětem k dispozici, pokud to děti potřebují, vzájemně se stýkají a navštěvují.¹⁶⁷ “Vždy je to velmi individuální, kdy jsme občas překvapeni tím, že tam, kde bychom to nečekali, tak je náš svěřenec velmi úspěšný a naopak. Pozitivní příklad... Před několika roky od nás odešel kluk, kterému jsme zajistili tzv. Startovací byt v Opavě, po roce odešel

¹⁶⁵ KOPŘIVOVÁ, Lenka. *Odchod dětí z dětského domova*. Brno, 2006. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Cit. s. 49.

¹⁶⁶ srov. KOPŘIVOVÁ, Lenka. *Odchod dětí z dětského domova*.

¹⁶⁷ srov. Rozhovor ředitele dětského domova v regionálním tisku o životě dětí v Dětském domově v Opavě a o budoucnosti ústavní výchovy.

do Prahy, kde se jevil dosti problémově, avšak, dnes je z něj velmi úspěšný kadeřník-podnikatel, ke kterém se chodí stříhat významné hudební a společenské osobnosti. S velkou hrdostí se Lukáš k našemu dětskému domovu hlásí a navštěvuje nás, kdy se vždy z dětmi setká na besedách a obdaruje je drobnými dárky.”¹⁶⁸

3.3.5. Dětský domov Opava – příklad z praxe

Z výroční zprávy ředitele Dětského domova Opava za rok 2016/2017 vyplývá, že v současné době se jako problém ukazuje narůstající kumulace dětí se závažnými výchovnými a psychickými problémy, které pochopitelně zvyšují počet pedagogických problémů. Některé děti opakovaně závažně přestupovaly vnitřní řád dětského domova například - kouřením, drobnými krádežemi, slovní agresí, zneužitím facebooku a u jedné handicapované dívky došlo k používání marihuany. Pedagogové museli tak spolupracovat s Policií České republiky, se zdravotními odbornými ambulancemi i s klinickým psychologem.¹⁶⁹

Jako koncepční opatření, které vedlo ke zlepšení výchovně vzdělávací práce, přijali do dětského domova speciální pedagožku. Tato speciální pedagožka spolupracovala s ostatními pedagogy a intenzivně se věnovala dětem s poruchami chování. V prostorách dětského domova byla vybudována vybavená terapeutická místnost, která splňuje podmínky pro speciálně - pedagogické působení na děti.¹⁷⁰ “Její používané reedukační metody jako je vysvětlování a přesvědčování, metody zkušeností a pozitivních příkladů, metody situační, metody s využitím prvků terapie jako je relaxační hudba, výtvarné činnosti, autogenní trénink, antistresové pomůcky a jiné techniky, pak pozitivně ovlivňovaly chování a prožívání dítěte nejen v danou chvíli, ale i v delším časovém horizontu.”¹⁷¹

Speciální pedagožce se podařilo navázat s dětmi důvěrný vztah. Zvláště dívky k ní měly blízko a svěřovaly se jí se svými problémy, které už je dlouho trápily a našly u ní porozumění. Veškeré citlivé informace zůstaly mezi ní a dítětem, neboť jakékoliv vnesení

¹⁶⁸ Rozhovor ředitele dětského domova v regionálním tisku o životě dětí v Dětském domově v Opavě a o budoucnosti ústavní výchovy. Op. cit.

¹⁶⁹ srov. Výroční zpráva ředitele Dětského domova za školní rok 2016/2017. *Dětský domov Opava* [online]. [cit. 2018-04-27]. Dostupné z: http://www.dd-opava.cz/pdf/vz_2016_2017.pdf.

¹⁷⁰ srov. Výroční zpráva ředitele Dětského domova za školní rok 2016/2017.

¹⁷¹ Výroční zpráva ředitele Dětského domova za školní rok 2016/2017. Op. cit. s. 8.

informací by nenávratně zničilo již vybudovanou důvěru. Ředitel dětského domova konstatoval, že v určitých situacích sociální pedagožka dokázala plně nahradit psychologa.¹⁷² “Ve vyhrocených stavech, zejména při afektovém chování dětí a mnohokrát a to i ve večerních hodinách, a ve svátek nebo o víkendu se co nejrychleji dostavila do dětského domova ke zklidnění afektových situací u dětí. Ve většině případů se jí to úspěšně podařilo.”¹⁷³

Sociální pedagožka spolupracovala vždy s konkrétním dítětem, jeho vychovatelkou a s ostatními odborníky - pedopsychoiatričkami. Dále zajišťovala osobní i telefonní kontakty s lékaři a ostatními pracovníky, návštěvy i rozhovory s dětmi. Také sociální pedagožka pomáhala vychovatelkám při plnění plánu pedagogické podpory u žáků a pokud si to vychovatelé vyžádali, řešila také školní záležitosti se školními speciálními pedagogy. Se třemi dětmi navštěvovala logopedickou poradnu a poté s těmito dětmi cvičila nápravu řeči. Také celoročně spolupracovala s externím klinickým psychologem.¹⁷⁴

Také vychovatelé rodinných skupin v dětském domově Opava denně řešili výchovně složité situace pozitivním výchovným působením a vhodnou motivací dětí, za účelem snížení výskytu nežádoucích jevů u dětí. V naprosté většině měly děti největší důvěru ke svým kmenovým vychovatelům, se kterými mohly řešit každodenní situace. Právě v rodinných skupinách probíhá základní prevence, kdy vychovatelé mohou aktivně a efektivně reagovat na problémy, které „jejich děti“ mají. Díky skupinovým či individuálním rozhovorům mohli vychovatelé rozpoznat problém a řešit jej s metodikem prevence. Pokud se jednalo o závažnější problémy, vychovatelé se mohli obrátit na speciální pedagogy, preventivní tým, ředitele domova, dětskou psychiatričku, psychiatrickou nemocnici nebo externího psychologa a také na orgán pro sociálně právní ochranu dětí, se kterými mohli problémy ihned řešit. Vše se vždy zaznamenává do osobních spisů dětí.¹⁷⁵

Podle slov ředitele z výroční zprávy dětského domova vyplývá, že hlavní příčinou rizikových forem chování u dětí v dětském domově je: “citová deprivace, neschopnost dětí přijatelnou formou řešit osobní překážky, snížená schopnost zvládat zátěžové situace, minimální sebekontrola, absence rodičovské lásky a nevyřešené spory rozvedených rodičů.

172 srov. Výroční zpráva ředitele Dětského domova za školní rok 2016/2017.

173 Výroční zpráva ředitele Dětského domova za školní rok 2016/2017. Op. cit. s. 8.

174 srov. Výroční zpráva ředitele Dětského domova za školní rok 2016/2017.

175 srov. Výroční zpráva ředitele Dětského domova za školní rok 2016/2017.

Nelze se pak divit, že chování dětí v našem dětském domově je často výslednicí nejen jejich osobnostních charakteristik, ale i získaných záporných vzorců chování některých rodičů, příbuzných, vrstevníků a problémových spolužáků, kdy toto vše často působí jako spouštěč pro závažné výchovné problémy, které mají dopad na všechny děti žijící v dětském domově. Velmi oceňujeme na našich dětech, že mají důvěru a otevřeně dokáží s námi hovořit o svých problémech, které je trápí, a se kterými si neví rady. Jen tak můžeme daleko lépe reagovat na jejich potřeby a efektivním způsobem zkvalitnit naše výchovné působení. Velkým přínosem zde je práce speciálního pedagoga, která je v rámci pomoci dětem velmi potřebnou a přínosnou a to nejen při mimořádných událostech, ale zejména v každodenní systematické práci se všemi, kteří to vyžadují a potřebují.¹⁷⁶

3.3.6. Výroční zpráva České školní inspekce za rok 2016/2017

Česká školní inspekce hodnotí vzdělávací soustavu v České republice. Školní inspektori (1 x za 6let) hodnotí veřejné, soukromé i církevní školy (všechny, které jsou zapsané ve školním rejstříku - mateřské, základní, střední, vyšší odborné, umělecké i zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy) a poskytují jim tak zpětnou vazbu. Česká školní inspekce spadá pod Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (stejně jako dětské domovy). Hlavním kritériem pro hodnocení je vždy účinnost rozvoje osobnosti dítěte a dosahování školským zákonem vymezených cílů.¹⁷⁷

Ve výroční zprávě České školní inspekce z roku 2016/2017 a Tématické zprávě o kvalitě výchovně-vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy v roce 2017, jsou popsány výsledky šetření, pozitivní i negativní šetření a doporučení vždy pro dané školské zřízení. Zařízením pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy¹⁷⁸ bylo mj. zjištěno následující:

¹⁷⁶ Výroční zpráva ředitele Dětského domova za školní rok 2016/2017. Op. cit. s. 26.

¹⁷⁷ Základní informace o České školní inspekci. *Česká školní inspekce* [online]. [cit. 2018-04-30]. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/cz/ZAKLADNI-INFORMACE/O-nas>

¹⁷⁸ Jedná se o dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné a diagnostické ústavy - celkem 211 zařízení (z toho je 143 dětských domovů + 28 dětských domovů se školou) s celkem 6500 dětmi (4230 dětí je v dětském domově, 730 v dětském domově se školou).

Pozitivní zjištění

- Zlepšování a inovace materiálních podmínek v zařízeních (nejkvalitnějšími materiálními podmínkami disponují dětské domovy).
- školní vzdělávací programy většiny zařízení byly realistické a srozumitelné,
- zvýšil se počet zařízení, která umožňují umístěným dětem naučit se již v zařízení kompetence důležité pro život mimo zařízení,
- poskytování individuální péče a vzdělávání s ohledem na individuální potřeby dětí.¹⁷⁹

Negativní zjištění

- Zhoršení v oblasti kvalifikovanosti pedagogů (zhruba 10 %),
- v dětských domovech chybí mužský vzor,
- více jak 15 % sledovaných zařízení nemá zajištěnou pravidelnou péči etopeda či psychologa,
- v některých zařízeních chybí je opomíjena práce s motivací dětí,
- většina činností je orientována v rámci zařízení - děti jsou v prostředí mimo zařízení bezradné
- v zařízeních jsou postrádány ucelené programy zaměřené na rozvoj finanční i sociální gramotnosti dětí a řešení případných vztahových a komunikačních obtíží,
- špatné vztahy mezi pedagogy a dětmi i mezi pedagogy a jejich rodiči se projevují na celkovém chodu zařízení,
- časté střídání pedagogických pracovníků a jejich vyšší věkový průměr,
- velký počet dětí na jednotlivé speciality,
- nedostatek stálých psychologů a etopedů,
- nedostatek specialistů se specifickým zaměřením (například na děti se zrakovým a sluchovým postižením)
- omezená psychiatrická spolupráce a nedostatek individuální psychoterapie
- chybí kvalitní příprava na reálný život,

179 srov. Kvalita a efektivita vzdělávání a vzdělávací soustavy ve školním roce 2016/2017: Výroční zpráva České školní inspekce. *Česká školní inspekce* [online]. Praha: Česká školní inspekce, prosinec 2017 [cit. 2018-04-30]. Dostupné z: http://www.csicr.cz/getattachment/cz/Dokumenty/Vyrocnizpravy/Kvalita-a-efektivita-vzdelavani-a-vzdelavaci-soust/VZ_CSI_2017_web_new.pdf.

- časté přemísťování dětí mezi ústavy.¹⁸⁰

Doporučení

- Více rozvíjet reedukační a terapeutické aktivity, které mají vliv na změnu chování dětí,
- více zapojovat děti do vztahů mimo zařízení,
- začlenit ucelené programy zaměřené na vztahové a postojové oblasti
- rozšířit personál o kvalifikované odborníky - zejména etopedy, psychology, psychoterapeuty a zdravotnický personál.¹⁸¹

Dále výroční zpráva České školní inspekce ukazuje, že v ústavních zařízeních jsou u dětí rozvíjeny tyto schopnosti a dovednosti:

- kreativita (37 %)
- samostatnost (72,9 %)
- schopnost spolupráce (53,5%)
- práce s informacemi (35,1 %)
- kritické myšlení a schopnost argumentace (28,1 %)
- technické dovednosti (20,6 %)
- kulturní povědomí (7,4 %)
- multikulturní výchova (0,9 %)
- enviromentální výchova (5,6 %).¹⁸²

Nejvíce je dětem při výchově rozvíjena rozumová složka (58,3 %) - neboť velkou část dne dětí zabírá škola a příprava na vyučování. Česká školní inspekce vyzdvihuje jako pozitivum rozvoj pracovní (31,9 %) a mravní složky (29,3 %), protože většina dětí v zařízení měla problémy s rizikovým chováním. Tělesná (26,4 %) a estetická složka (20,8 %) je v normě a dramatická složka (3,5 %) a ekologická složka (3,3%) jsou poměrně málo rozvíjeny. Nicméně inspekce upozorňuje na enormní nedostatek rozvoje složky

¹⁸⁰ srov. Kvalita a efektivita vzdělávání a vzdělávací soustavy ve školním roce 2016/2017: Výroční zpráva České školní inspekce.

¹⁸¹ srov. Kvalita a efektivita vzdělávání a vzdělávací soustavy ve školním roce 2016/2017: Výroční zpráva České školní inspekce.

¹⁸² srov. Kvalita a efektivita vzdělávání a vzdělávací soustavy ve školním roce 2016/2017: Výroční zpráva České školní inspekce.

ekonomické (1,5%) - neboť pro každé dítě opouštějící zařízení je nezbytné umět hospodařit s financemi.¹⁸³

183 srov. Kvalita a efektivita vzdělávání a vzdělávací soustavy ve školním roce 2016/2017: Výroční zpráva České školní inspekce.

4. Kaplanství

Pro pojem kaplanství se začíná ustalovat obsahové vymezení, které souvisí s poskytováním duchovní péče v necírkevních institucích, nemá misijní charakter a je na požádání.¹⁸⁴

Umožnění duchovní péče v České republice vychází z článků 15 a 16 Listiny základních práv a svobod - každý má právo duchovní péči přijmout nebo ji poskytovat (individuální náboženská svoboda) a stejně tak církve mohou plnit své poslání poskytováním duchovní péče v necírkevních institucích (kolektivní náboženská svoboda).¹⁸⁵

V České republice se zatím duchovní péče ujala zejména ve třech hlavních oblastech – v nemocnici, v armádě a ve věznicích. Funguje i v některých hospicích a domovech pro seniory. V současné době se také vedou diskuse o zavedení duchovní péče u Policie České republiky: „Duchovní různých církví již začali v policejním prostředí působit a to v rámci nově vytvářeného systému posttraumatické intervenční péče“.¹⁸⁶

Kaplanem se může stát kvalifikovaný duchovní¹⁸⁷, který získá doporučení své církve pro tuto práci a zároveň splňuje podmínky stanovené příslušnou oblastí necírkevní instituce. Jeho posláním je poskytovat doprovázení v duchovní oblasti všem, kteří o to projeví zájem, neohledně na své vyznání, členství v církvi nebo světový názor. Vedle kaplanů – profesionálů se vyskytují ještě tzv. *dobrovolníci* (zejména v nemocnicích a věznicích),

¹⁸⁴ Srov. Duchovní péče v necírkevních institucích jako typ služeb, které náboženská společenství poskytují široké veřejnosti. *Právní prostor* [online]. Výstavní 292/13, Ostrava–Moravská Ostrava: ATLAS consulting spol. s r.o. [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/ostatni-pravo/duchovni-pece-v-necirkevnich-institucich-jako-typ-sluzeb-ktere-nabozenska-spolecenstvi-poskytuji-siroke-verejnosti>

¹⁸⁵ Článek 15, odstavec 1: „*Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání.*“ Článek 16, odstavec 1: „*Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám, nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu.*“

¹⁸⁶ Zejda, Roman: *Pastorační a misijní služba pro příslušníky Policie České republiky*. Diplomová práce. Praha: UK HTF, 2010, 83 s. Cit. s. 9.

¹⁸⁷ Kaplanem se může stát vysvěcený kněz, v některých případech i osoby bez svěcení (tzv. pastorační asistenti/asistentky – např. v katolické církvi jsou hojně zastoupeny kaplanky/pastorační asistentky ve věznicích či v nemocnicích).

kterí tuto duchovní službu vykonávají ve svém volném čase bez nároku na mzdu.¹⁸⁸

Pro podrobnější pochopení náplně kaplanské služby shrnu krátce to nejdůležitější o kaplanství v nemocnicích, armádě a věznicích, protože na tyto informace budu navazovat v páté kapitole, která se věnuje definici kaplanství v dětských domovech. Při zavádění nového typu kaplanství se dá předpokládat, že se v některých obecných charakteristikách bude obsahově prolínat.

4.1. Kaplanství v nemocnicích¹⁸⁹

Nemocniční kaplan poskytuje duchovní péči pacientům, příbuzným, jiným blízkým osobám i personálu a je součástí zdravotnického týmu.¹⁹⁰ Dále splňuje následující podmínky:

1. musí získat pověření vlastní církve (nutné členství v církvi)
2. musí mít ukončené magisterské teologické vzdělání
3. musí minimálně tři roky působit v obecné pastorační péči
4. musí absolvovat specializovaný kurz nemocničního kaplanství (nebo tomu odpovídající vzdělání, obsahující znalosti základů pastorační péče v katolické církvi i ve všech členských církvích Ekumenické rady církve (včetně přesného názvosloví); dále základní znalosti o všech církvích a náboženských společnostech registrovaných v ČR, světových náboženstvích, nových náboženských hnutích a sektách působících v ČR; znalosti bioetiky (zejména lékařské a zdravotnické etiky); znalosti organizace zdravotnictví a nemocnice; znalosti právního minima v oblastech sociální péče a zdravotnictví; kurs komunikace (zejména v obtížných situacích) a minimálně jedno-měsíční praxi, nejlépe však tříměsíční).¹⁹¹

¹⁸⁸ srov. Duchovní péče v necírkevních institucích jako typ služeb, které náboženská společenství poskytují široké veřejnosti.

¹⁸⁹ Informace o nemocničním kaplanství čerpám mimo uvedených zdrojů i ze své osobní návštěvy semináře o nemocničním kaplanství v nemocnici v Ústí nad Labem.

¹⁹⁰ srov. Co je to kaplanská služba. *Asociace nemocničních kaplanů* [online]. [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: <http://www.nemocnicnikaplan.cz/clanek/9-Co-je-to-kaplanska-sluzba/index.htm>

¹⁹¹ srov. Kvalifikační předpoklady nemocničního kaplana. *Asociace nemocničních kaplanů* [online]. [cit. 2018-03-14]. Dostupné z: <http://www.nemocnicnikaplan.cz/rubrika/8-Pro-zajemce-o->

Nemocniční kaplan se řídí etickým kodexem, který ho mimo jiné zavazuje chránit hodnotu a důstojnost každé lidské osoby a s úctou respektovat utrpení bolesti, nemoci či smrti. Je zavázán respektovat osobní přesvědčení pacienta nebo pracovníka a zároveň ho chránit před nevhodnou duchovní vtíravostí a vnučováním víry. Jeho úkolem je především *empaticky naslouchat*, zprostředkovat či poskytnout bohoslužbu či svátosti podle potřeb pacienta a působit jako smírná osoba v konfliktních situacích. Kaplan nesmí využívat těžké situace pacienta ve svůj prospěch a je zavázán zachovávat mlčenlivost.¹⁹²

Život člověka s nemocí je těžký, často plný ztrát, a jeho vyrovnávání se s ní ovlivňuje celá řada faktorů – tělesných, sociálních, duchovních i duševních. Péče o všechny tyto potřeby pomáhá pacientovi i jeho blízkým nemoc přijmout a nést. V posledních šesti letech se v České republice duchovní služba ve zdravotnictví vyskytuje stále častěji (i přes počáteční rozpaky) a stává se tak jeho nedílnou součástí. MUDr. J. Kříž, primář Spinální jednotky FN Motol, sdílí svůj pohled na nemocničního duchovního slovy: „V současné době je přítomnost nemocničního duchovního na oddělení vnímána pacienty i ošetřujícím personálem nejen jako samozřejmost, ale i nezbytnost. Za touto pozitivní zkušeností však vidíme především osobnost. Jistě ne každý je dobře přijímán lidmi v tak těžké životní situaci, ať se nazývá jakkoliv.“¹⁹³

“Člověk se obrací na duchovního, když cítí své hranice, když neví, co se bude dít dál a jestli to všechno zvládne. Kaplan je tak součástí situací, které nejsou trvalé, ale o to více náročné. Vyžaduje se od něj být přítomen v situacích, kde je těžké setrvat.”¹⁹⁴

kaplanstvi/index.htm

¹⁹² srov. Etický kodex nemocničního kaplana a dobrovolníka - poskytovatele spirituální péče vyslaného církvi. *Ekumenická rada církví v České republice* [online]. [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: <http://www.ekumenickarada.cz/wpimages/other/dohoda4.pdf>

¹⁹³ Pohled lékaře na přínos nemocničního duchovního. *Asociace nemocničních kaplanů* [online]. [cit. 2018-03-14]. Dostupné z: <http://www.nemocnicnikaplan.cz/clanek/11-Pohled-lekare-na-prinos-nemocnicniho-duchovniho/index.htm>

¹⁹⁴ Úvod do mé služby nemocničního kaplana. *Asociace nemocničních kaplanů* [online]. [cit. 2018-03-14]. Dostupné z: <http://www.nemocnicnikaplan.cz/data/1/X/X/Uvod-do-me-sluzby-nemocnicniho.pdf>

4.2. Kaplanství v armádě¹⁹⁵

Vojenský kaplan je duchovní v armádě, který slouží každému, kdo o jeho pomoc požádá. Opět se nejedná o misii, moralizování a napomínání, ale o službu naslouchání a spolusdílení všech těžkostí i radostí. Vojenským kaplanům se stala mottem parafráze z dokumentu katolické církve *Radost a naděje*, která říká: *“Radosti a starosti vojáka jsou radosti a starosti vojenského kaplana.”*¹⁹⁶ Kaplan nikdy o duchovních věcech nezačíná mluvit jako první a základem je pro něj úcta a respekt ke svobodě každého jednotlivce. Je vázán osobním tajemstvím každého, kdo se mu svěří a schopnost ke své službě čerpat ze svého vzdělání, životních zkušeností a ze své osobní víry. Vojenský kaplan není brán jako náhrada civilního duchovního, ale pouze jako jeho doplněk. Civilní duchovní by však měli být s kaplany v kontaktu, zajímat se o jejich práci a pomáhat jim nést jejich poslání. Kaplan také spolupracuje s vojenskými lékaři, psychology apod.¹⁹⁷

Stát se vojenským kaplanem není snadné, jedná se o proces zahrnující několik fází. Zájemci musí nejprve splnit všechny podmínky kandidatury na tuto službu – musí mít ukončené vysokoškolské magisterské teologické vzdělání; být ve stávající době vysvěceným duchovním s nejméně dvouletou praxí; mít doporučení k vyslání své církve, od České biskupské konference a od Ekumenické rady církví v ČR; mít vhodný psychologický profil; souhlas své rodiny, která je hlavním kaplanem obeznámena s obsahem a okolnostmi služby vojenského kaplana; být ochotný se tvořivě podílet na ekumenickém společenství vojenských kaplanů i ekumenicky vnímat duchovní službu v armádě. Pokud zájemci splní všechny tyto podmínky, musí dále splnit všechna kritéria pro nástup vojáka z povolání do služebního poměru – kandidáti musí projít lékařským vyšetřením ve vojenské nemocnici, úspěšně složit fyzické testy a projít tříměsíčním vojenským výcvikem. Poté je kaplan součástí jednotky, ke které je přidělen. Nedílnou součástí pro vstup do služby vojenského kaplana je také složení slibu.¹⁹⁸

K hlavním úkolům vojenského kaplana patří:

¹⁹⁵ Mimo uvedených zdrojů čerpám také ze své osobní návštěvy u hlavního armádního kaplana plk. J. Knichala.

¹⁹⁶ Oficiální stránky Duchovní služby Armády České republiky. *Duchovní služba Armády České republiky* [online]. [cit. 2018-03-15]. Dostupné z: <http://www.kaplani.army.cz>

¹⁹⁷ Srov. Oficiální stránky Duchovní služby Armády České republiky. Op. cit.

¹⁹⁸ srov. Oficiální stránky Duchovní služby Armády České republiky.

- podporovat velitele v jejich odpovědnosti za každého vojáka, být jeho poradce v oblasti vojenské etiky a mezilidských vztahů;
- pomáhat při řešení osobních problémů, které vznikají v životě vojáků;
- přispívat k rozvoji a prohlubování demokratických tradic evropské kultury;
- vytvářet podmínky pro naplňování ústavně zaručených lidských práv, která souvisejí se svobodou vyznání.¹⁹⁹

Vojenský kaplan je často komunikačním prostředníkem mezi velitelem a podřízenými jednotkami. V žádném případě kaplan nesděluje veliteli citlivé informace o vojácích, ale pomáhá udržovat přátelské prostředí celé jednotky. Kaplan je k dispozici i rodinám vojáků, pečuje rovněž o rodiny vojáků, kteří přišli při výkonu služby o život, a navštěvuje dlouhodobě zraněné vojáky a jejich rodiny. Koordinuje slavnostní i smuteční obřady a pořádá etické semináře. Před odjezdem vojáků na zahraniční misi pořádá setkání jejich rodin a stejně tak i po jejich návratu.²⁰⁰

Kaplan, který odjíždí na zahraniční misi (doba trvání je šest měsíců), může požádat některého ze zůstávajících kaplanů o tzv. službu doprovázejícího kaplana, který s ním bude komunikovat, bude k dispozici jeho rodině, bude mu předávat zprávy z kaplanských shromáždění atd. Během mise kaplan plní stejnou funkci jako v domácích podmínkách.²⁰¹ Přestože je kaplan vojákem, je mu zakázáno účastnit se boje a musí nosit zřetelné označení svého duchovního stavu na uniformě. Nesmí s ním být vedený boj a pokud se dostane do zajateckého tábora, je mu zajištěn volný pohyb. Pro svoji náročnost je služba vojenského kaplana omezena na dobu šesti let, poté se kaplan vrací znovu do služeb své církve. Nyní slouží v Armádě České republiky 31 vojenských kaplanů a jedna vojenská kaplanka z devíti křesťanských církví.²⁰²

¹⁹⁹ srov. Pojetí a úkoly duchovní služby v rezortu ministerstva obrany. *Duchovní služba armády České republiky* [online]. [cit. 2018-03-15]. Dostupné z: <http://www.kaplani.army.cz/pro-zajemce-o-sluzbu-kaplana>

²⁰⁰ Jednou z možností, kde se taková setkání konají, je Pastorační centrum Duchovní služby Armády České republiky.

²⁰¹ S výjimkou, že kaplan na misi vojáky nekřtí (lze porušit v ohrožení smrti). Důvodem je propojenost křtu s osobní přítomností v konkrétním společenství. Kaplan ovšem může ke křtu vojáky v zahraničí připravovat, pokud si to přejí.

²⁰² srov. Vojenští kaplani. *Duchovní služba Armády České republiky*[online]. [cit. 2018-03-16]. Dostupné z: <http://www.kaplani.army.cz/vojensti-kaplani>

Oficiální znak Duchovní služby Armády České republiky se skládá ze dvou částí. Vrchní část je stejná pro všechny znaky armádních složek a zobrazuje českého lva na červeném pozadí. Do spodní poloviny znaku – která symbolizuje specifičnost a poslání konkrétní armádní složky – si Duchovní služba Armády České republiky zvolila beránka, jeden z nejdůležitějších křesťanských symbolů mírumilovnosti, něžnosti, bezbrannosti a pokory, ukazující na osobnost Ježíše Krista. “Mimoděk se tak ocitly ve znaku Duchovní služby AČR dvě postavy - lev a beránek, jež by za přírodních či přirozených okolností vedle sebe v poklidu spočinout patrně nemohly. Vojenští kaplani však tuto kombinaci nemíní nijak provokativně, nýbrž se snaží svou službou poukázat na další rozměry života člověka, ve kterých lze nalézt naději na smír, soulad a pokoj, přestože hmatatelné okolnosti takovou naději neposkytují.”²⁰³

4.3. Kaplanství ve věznicích²⁰⁴

Stejně jako v nemocnicích i armádě je duchovní služba ve věznicích a vazebních věznicích ekumenická. Poskytují jí profesionální duchovní – vězeňští kaplani i dobrovolní duchovní. Mohou se jí účastnit všechny církve, které jsou registrovány v České republice a mají právo na službu ve věznicích. Vězeňský kaplan je zaměstnancem vězeňské služby, zodpovídá se řediteli věznice a hlavnímu kaplanovi vězeňské služby i jeho zástupci. I pro něj platí, že je vázán mlčenlivostí. Jeho náplní je nejen samotná duchovní služba v místních podmínkách, ale např. i vytváření výchovných programů snažících se o hodnotovou změnu klientů. Dále jsou vězeňští kaplani k dispozici svým spoluzaměstnancům a slouží jako poradci ředitele v oblasti etiky i církevních a náboženských otázek. Dnes je zaměstnáno ve věznicích 43 vězeňských kaplanů z 11 různých církví.²⁰⁵

Kaplani pracují zejména s lidmi, kteří jsou v rámci vyšetřování zadržováni v soudní vazbě a s vězni, kterým byl udělen trest odnětí svobody. V obou případech je duchovní

²⁰³ Komentář ke znaku. *Duchovní služba Armády České republiky*[online]. [cit. 2018-03-16]. Dostupné z: <http://www.kaplani.army.cz/komentar-ke-znaku>

²⁰⁴ Mimo uvedených zdrojů čerpám také ze své osobní návštěvy u P. Zvolánka, předsedy vězeňské duchovní péče.

²⁰⁵ srov. Základní informace. *Generální ředitelství Vězeňské služby ČR*[online]. [cit. 2018-03-18]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/o-nas/duchovni-sluzba/zakladni-informace-2/>

péče velmi potřebná. Obvinění by měli být až do ukončení vyšetřování považováni za nevinné, nicméně je tomu naopak. Také samotné věznice jsou přeplněné a nepanují tu zrovna přátelské poměry. Vězni nemají žádné soukromí a často ani nikoho, kdo by o ně projevil zájem.²⁰⁶

Způsob pastorační péče je v České republice odlišný od běžných způsobů pastorační péče v zahraničí. Mnoho let totalit se podepsalo na povědomí morálních hodnot, a tak forma duchovní péče závisí na možnostech a schopnostech kaplana. Nejčastější formou pastorační péče je rozhovor, o který vězeň musí písemně požádat. Častým důvodem k rozhovoru je potřeba se vypovídat, strach o ty, kteří zůstali doma (rodina, partner/partnerka) a obava z rozsudku. Stejně tak se někteří vězni snaží tímto způsobem získat peníze. Proto se kaplani k rozhovorům o duchovních tématech dostávají až při dalších návštěvách, kdy je jim umožněna systematictější práce.²⁰⁷

Další formou setkání s kaplanem můžou být pro vězně skupinové lekce. Těch se mohou účastnit pouze v tom případě, že s kaplanem spolupracují dlouhodobě a projevují skutečný zájem o duchovní tematiku. Někdy to bývají velmi stručné lekce o základech víry, jindy koncerty, promítání filmů/dokumentů, bohoslužby či evangelizace. Kaplan by v žádném případě neměl moralizovat, poučovat a snažit se napravovat vězně. Jeho posláním je sdělení svého duchovního postoje, vydání osobního svědectví a trpělivě doprovázet každého na jeho cestě.²⁰⁸

4.4. Shrnutí

Z výše uvedených informací vyplývá, že jádro kaplanství je vždy zaměřeno ekumenicky. Nejedná se ani o misi, moralizování, výchovu či napomínání, ale především o službu naslouchání a spolusdílení. „Je to ochota nechat vyprávět druhé o svém životě, bez unáhlených diagnóz a snahy všechny problémy vyřešit.“²⁰⁹

206 rov. Vězeňská duchovní služba. *Getsemany* [online]. listopad 2011 [cit. 2018-03-18]. Dostupné z: <https://www.getsemany.cz/node/329>

207 rov. Vězeňská duchovní služba. *Getsemany* [online]. listopad 2011 [cit. 2018-03-18]. Dostupné z: <https://www.getsemany.cz/node/329>

208 srov. Vězeňská duchovní služba. *Getsemany* [online]. listopad 2011 [cit. 2018-03-18]. Dostupné z: <https://www.getsemany.cz/node/329>

209 PATTON, John. *Pastoral Care: An essential guide*. I. Nashville: Abingdon press, 2005. ISBN 0-

Kaplan je vázán mlčenlivostí ke všem důvěrným informacím a spolupracuje s ostatními pomáhajícími profesemi jako jsou např. psychologové nebo lékaři. Také platí, že kaplan se nevnímá jako náhrada civilního duchovního. Pastorační se nemusí mínit jen individuální rozhovory, ale např. různé etické semináře, koncerty, videoprojekce či návštěva bohoslužby. Kaplan často v dané instituci funguje jako poradce velitele/ředitele v oblasti etiky a mezilidských vztahů.

Velký důraz je kladen na osobnost kaplana – na jeho vzdělání (pokud se nejedná o dobrovolníka, je požadováno mít ukončené magisterské teologické vzdělání) a praxi v oblasti pastorační péče minimálně dva roky. Většinou se jedná tedy o profesionálního duchovního, který se věnuje kaplanství na částečný úvazek (jako součást svého povolání) nebo se kaplanství věnuje na plný úvazek ovšem na dobu určitou. To vše z důvodu velké náročnosti této profese. Kaplan čerpá nejen ze vzdělání, ale i ze svých životních zkušeností a osobní víry. Na něm samotném záleží, aby rozpoznal, co skutečně člověka trápí a jak mu může pomoci.

Kaplan se v dané instituci nevěnuje pouze “klientům”, ale je k dispozici i jejich rodinám, personálu a vedení. Je důležité, aby získal pro tuto práci pověření své církve a v některých případech i souhlas Ekumenické rady církví v ČR a České biskupské konference. Kaplan pro přijetí k dané instituci musí splnit specifické podmínky (absolvovat speciální kurz/vzdělání, projít přijímacím řízením), poté je jejím plnohodnotným zaměstnancem. Hlavním úkolem kaplana je doprovázení těžkým životním obdobím každého (v rámci instituce), kdo o to požádá.

Poskytování duchovní péče v necírkevních institucích napomáhá k jejímu lepšímu fungování – přispívá k zmírňování vypjatých a stresových situací, ve kterých se lidé v těchto institucích (a jejich rodiny) často nacházejí, a napomáhá chránit lidskou důstojnost.²¹⁰

687-05322-6. Vol. překl. z. kap. Summary and reflection (číslo stránky není uvedeno).

²¹⁰ srov. Duchovní péče v necírkevních institucích jako typ služeb, které náboženská společenství poskytují široké veřejnosti. *Právní prostor* [online]. Výstavní 292/13, Ostrava–Moravská Ostrava: ATLAS consulting spol. s r.o. [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/ostatni-pravo/duchovni-pece-v-necirkevnych-institucich-jako-typ-sluzeb-ktere-nabozenska-spolecenstvi-poskytují-siroke-verejnosti>

5. Kaplanství v dětském domově

Mým hlavním cílem bylo teoreticky vymezit kaplanství a tyto poznatky aplikovat na nový pojem: kaplanství v dětských domovech (dále KDD) .

5.1. Pověření církve

Z nabytých poznatků vyplynulo, že označení kaplan/ka je propojeno s pověřením konkrétní církve, kde je křesťan členem (ta musí být registrována v České republice), dále má pověření Ekumenické rady církví v ČR a České biskupské konference. I v případě KDD je záležitost pověření církve nutná, má-li mít tato pastorační péče křesťanský duchovní základ. Otázkou je, zda vyžadovat ve fázi zavádění této praxe do jednotlivých dětských domovů i pověření ERC nebo ČBK.

5.2. Vzdělání

Kaplanem se může stát kvalifikovaný duchovní nebo jiný člen církve, který má určité vzdělání (vystudovanou teologii na magisterském stupni a je vysvěcený). Vzhledem k tomu, že se v dětských domovech jedná o děti, je otázkou zda by neměl kaplan mít nejen vzdělání teologické, ale rozšiřující např. i pedagogické nebo psychologické.

5.3. Pastorační praxe

V jiných typech kaplanství je požadována pastorační praxe v obecné duchovní péči. Vzhledem k tomu, že se KDD zabývá dětmi, je otázkou, zda by neměl mít za sebou praxi, která bude zahrnovat duchovní péči i/nebo práci s dětmi.

5.4. Podmínky přijetí

V ostatních typech kaplanství si podmínky přijetí stanoví vždy daná instituce - jedná se o absolvování specifického kurzu či psychologických testů a úspěšné zvládnutí přijímacího řízení.

Proto by měl i kaplan pro přijetí do dětského domova splňovat podmínky této instituce.

5.5. Pracovněprávní poměr

Kaplan se vždy zpovídá pouze řediteli/veliteli dané instituce, který mu vymezí formu a náplň úvazku. Jeho zaměstnání není bráno jako náhrada za civilního duchovního. V případě KDD by tomu mohlo být stejně. Kaplan by se měl zodpovídat řediteli/ředitelce dětského domova, který/á by mu vymezil přesně náplň práce a podle potřeby přijal/a kaplana na částečný či plný úvazek. Po studiu prostředí dětského domova se ukázalo, že by pro dětský domov i pro osobu kaplana bylo prospěšnější zaměstnání na plný úvazek, neboť pro toto povolání je nutné si s dětmi i zaměstnanci vytvořit důvěrný vztah (“žít s nimi”, sdílet radosti i starosti, dlouhodobě a systematicky s nimi pracovat). Také by bylo vhodnější, s ohledem na osobu kaplana, kdyby se jednalo o smlouvu na dobu určitou, z důvodu vysoké náročnosti povolání. Plný úvazek by umožnil kaplanovi pracovat “naplno” a smlouva na dobu určitou by ho mohla chránit před případným vyhořením. Kaplan v dětském domově by nebyl brán jako náhrada civilního duchovního, ale jen jako jeho doplněk a pomocník.

5.6. Náplň práce

Podle vzoru ostatních typů kaplanství by kaplan v dětském domově byl k dispozici nejen dětem, ale i jejich rodinám a personálu zařízení. Duchovní péče v dětském domově by naopak mohla být nabízena všem, kdo o ní projeví zájem (nezáleží na vyznání či členství v církvi). Hlavním úkolem kaplana by mělo být empaticky naslouchat, spolusdílet radosti a starosti a trpělivě doprovázet všechny, kteří si to přejí - s nimi by také sdílel svůj duchovní postoj a vydával osobní svědectví.

Vždy by záleželo na osobnosti kaplana, aby rozpoznal, co člověka skutečně trápí a jak mu pomoci. Sám by čerpal ze svého vzdělání, zkušeností a osobní víry. Kaplan by měl v domově spolupracovat s ostatními specialisty (psychology, lékaři, psychoterapeuty, učiteli, etopedy apod.) a zaměstnanci domova - proto je nutné přesné vymezení jeho práce, aby ostatním “nelezl do zelí” a jeho práce v zařízení byla co nejefektivnější.

Kaplan by měl hrát roli i jako komunikační prostředník mezi dětmi a jejich rodinami, vychovateli a vedením. Byl by vázán mlčenlivostí a za žádných okolností by nesdělával důvěrné informace nikomu dalšímu. Měl by napomáhat vytvářet přátelské prostředí a zmírňoval by vypjaté či stresové situace. Zaměstnancům by mohl pomáhat předcházet syndromu vyhoření.

Nejčastější forma pastorační skupinové práce by byla pravděpodobně rozhovor - jak individuální, tak skupinový (například s dítětem a jeho rodinou, s dítětem a jeho vychovatelem, s vychovatelem, s dětmi se stejnými rodinnými skupinami apod.).

Kaplan by také mohl v dětském domově pořádat vzdělávací činnost, např. jednoduché biblické lekce, pokud by o ně byl zájem. Stejně tak stručné lekce o základech víry apod. Dále by pro děti mohl pořádat různé akce uvnitř i mimo dětského domova. Například promítání vhodného filmu/dokumentu s vhodnou tematikou a závěrečnou diskuzí, návštěva bohoslužby nebo křesťanské mládeže, návštěva koncertu či pozvání zajímavého (pro děti atraktivního) hosta do domova. Kaplan by také mohl pořádat etické semináře či by mohl společně s vychovatelem, vedením a sociálním pracovníkem podílet na tvorbě výchovných programů pro děti se zaměřením na změnu hodnot či zmírnění deprivací (vždy dle konkrétní potřeby).

Kaplan by mohl například organizovat setkání dítěte s biologickou rodinou a na jejich přání s nimi dlouhodobě spolupracovat. Nebo by na příklad mohl organizovat setkání rodin, jejichž děti jsou umístěné v dětském domově, či setkání rodin, kteří se chystají k adopci/pěstounské péči (popřípadě už se o dítě z dětského domova starají). Stejně tak by kaplan mohl tyto rodiny navštěvovat doma a například i děti, kteří již z dětského domova opustili. Konkrétní pracovní náplň kaplana by ale vždy reagovala na potřeby a možnosti daného dětského domova, nicméně ji můžeme shrnout takto:

- pastorační a skupinový rozhovor
- vzdělávací činnost
- mimoškolní aktivity
- práce s rodinami

5.7. Osobnost kaplana

Ze studia problematiky jednotlivých typů kaplanství vyplynulo, že na úspěšnost či neúspěšnost duchovní péče má velký vliv (mnohdy více než samotná aktivita) osobnost kaplana.

Stejně tak by tomu bylo i v případě KDD. Děti i mládež potřebují vzor, autoritu, která bude pro ně dostatečně atraktivní a ke které budou moci přirozeně vzhlížet. Takový člověk by kromě vnitřního povolání, vzdělání, zkušeností a osobní víry měl mít určité charakterové vlastnosti a dovednosti, jako je například empatie, trpělivost, pokora, citlivost,

upřímnost a opravdovost (to je pro děti obzvlášť důležité), měl by umět jednoduše vysvětlit biblické poselství, při rozhovorech “číst mezi řádky” a vytušit, kde je problém. Také je nutné, aby kaplan byl alespoň o krok napřed na cestě víry a tudíž věděl, jak konkrétně pomoci. Nikdy by se neměl stavět nad “klienty” - do role poradce, učitele, vychovatele apod. Měl by vždy ke každému přistupovat stejně - jako rovný k rovnému - ochoten naslouchat a pomoci. Nebát se říkat “já nevím”. Nezvětšovat ani nezmenšovat problémy, nýbrž vidět realitu očima naděje a víry.

5.8. Definice pojmu KDD:

Kaplanství v dětských domovech je označení pro poskytování duchovní péče v prostředí této necírkevní instituce. Jedná se primárně o službu naslouchání a spolusdílení, přičemž to může být doplněno konkrétními aktivitami pro děti nebo zaměstnance se vzdělávacím nebo výchovným charakterem podle potřeb daného dětského domova. Tento typ kaplanství si všímá především dětí, které byly soudem umístěny do dětského domova, neboť přišly o své rodiče, nebo své rodiče mají, ale ty se o ně nemohou, neumí nebo nechtějí starat, a snaží se jim pomoci. Kaplanství v dětských domovech se opírá o biblické poslání duchovní péče, Listinu základních práv a svobod, Úmluvu o právech dítěte a zákon č. 109/2002 Sb. Poskytování duchovní péče v tomto zařízení napomáhá k jeho lepšímu fungování a přispívá ke zmírňování vypjatých či stresových situací. Je tu pro všechny, kteří o to v rámci této instituce požádají (děti, jejich rodiny, pěstouni, zaměstnanci dětského domova, apod.).

Závěr

Diplomová práce sledovala cíl první definice pojmu duchovní péče v dětských domovech (viz předchozí kapitola). V první kapitole byly reflektovány některé definice duchovní péče, které jsou ve svých obecných formulacích platné i pro jakýkoliv typ duchovní péče. Dále se ukázalo, že duchovní péče o děti využívá hojně poznatků z dětské psychologie. Z toho lze usuzovat, že by bylo vhodné, kdyby kaplan v dětském domově měl nejen teologické vzdělání, ale také psychologické. Na osobnost kaplana v dětském domově rovněž budou kladeny velké nároky. Na něm do jisté míry bude záviset úspěch či neúspěch duchovní péče, přijetí v kolektivu dětského domova, vybudování si autority u dětí i ostatních spolupracovníků a specialistů.

Ze druhé kapitoly z Úmluvy o právech dítěte vyplynulo, že každé dítě má právo na všechny informace a jeho poznání by nemělo být ničím omezováno. Každé dítě má právo na náboženství a rodiče (popřípadě zákonní zástupci) by měli usměrňovat děti v tomto směru vždy v jejich prospěch a posilovat jejich zdravý rozvoj. Stejně tak i hromadné sdělovací prostředky by měly poskytovat dětem takové informace a materiály, které by napomohly dětem k jejich sociálnímu, duchovnímu a mravnímu blahu a k duševnímu a tělesnému zdraví. Dále druhá kapitola ukázala na to, že všechny děti mají své duchovní i duševní potřeby, přičemž jejich nenaplnění negativně ovlivňuje jejich osobnost. Pro děti vyrůstající v dětském domově jsou příznačné určité typy citových deprivací, které se vážně podepisují na jejich dalším vývoji. Přesto se tyto deprivace při dlouhodobé odborné a systematické spolupráci s dětmi dají zmírnit či dokonce odstranit. A zde by to mohlo pozitivně ovlivnit KDD.

Třetí kapitola upozornila na překvapivé zjištění, že děti přicházející do dětských domovů jsou v méně jak v jednom procentu případech sirotci. Ostatní děti své rodiče mají, ale buď se o ně neumí, nechtějí nebo nemohou postarat. Dá se přepokládat, že spolusdílení, nezávislá a důvěrná osoba, nemusí být v rámci dětského domova dostatečně saturována, a že zde mohlu kaplani poskytnout dítěti důležitou podporu. Také se při dohledání legislativy, která upravuje ústavní zařízení a dětské domovy, ukázalo, že „v zařízeních a střediscích se vytvářejí podmínky pro účast dětí na náboženské výchově, na náboženských obřadech, popřípadě na dodržování náboženských zvyklostí, a to podle zájmu dítěte a s ohledem na předchozí rodinnou výchovu a na rozumové schopnosti dítěte“. Tedy pro duchovní péči v dětských domovech svědčí nejen *Listina základních práv a svobod* (články 15 a 16), *Úmluva o právech dítěte*, ale i *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné*

výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů - zákon č. 109/2002 Sb.

Dalším argumentem vyplývajícím ze třetí kapitoly pro duchovní péči v dětských domovech je i závěr Výroční zprávy České školní inspekce za rok 2016/2017, která shledává v ústavních zařízeních nedostatek stálých odborníků a nedostatečnou individuální psychoterapii. Inspekce kritizuje velký počet dětí na jednotlivé specialisty, opomíjení práce s motivací dětí, postrádání ucelených programů zaměřených na rozvoj osobností dětí a řešení případných vztahových a komunikačních obtíží. Většina činností v dětském domově je také orientována v rámci zařízení a děti jsou mimo prostředí zařízení bezradné. Dětem chybí příprava na reálný život. Také špatné vztahy mezi zaměstnanci domova a dětmi v domově (i jejich rodiči) se projevují na celkovém chodu zařízení.

Ve čtvrté kapitole se podařilo vytvořit všeobecně platný rámec kaplanství, který posloužil jako vzor při definování kaplanství v dětském domově.

Z výše uvedených poznatků lze vyvodit, že by duchovní péče v dětském domově mohla pomoci: nejen dětem, ale i jejich rodinám a personálu. Pastorační pracovník má zde co nabídnout. Výše uvedené zákony otevírají cestu vyučování náboženství či poskytování duchovní péče v dětských domovech. Stejně tak zpráva České školní inspekce je voláním po dalších odbornících i specialistech, kteří dětem (a nejen jim) ulehčí už tak obtížnou situaci. V neposlední řadě, už Bible mluví o nutnosti ochrany sirotků a o povinnosti rodičů učit děti Božímu zákonu, a pokud zastáváme názor, že pro děti je nejlepším pastoračním pracovníkem rodič, který v mnohých rodinách nemůže nebo nezvládá plnit svou funkci, je nutné takovým dětem pomoci a nabídnout jim pastýřskou péči. Úkolem církve je poskytnout mladým lidem útočiště a pro děti z dětských domovů by mohlo být navázání takového kontaktu klíčové.

Základní příčina vzniku deprivací u dětí se kterými do dětského domova přicházejí, je neprožití hlubokého citového vztahu k blízké osobě. Duchovní péče nevyřeší dětem všechny jejich problémy, nenahradí ztrátu rodičů, zázemí, nedostatek životní jistoty atd., ale může jim pomoci vytvořit prostředí, kde se nebudou bát o svých problémech mluvit a učit se je řešit.

Vzhledem k tomu, že Česká republika patří k nejateističtějším zemím na světě, náboženství se nevyučuje na školách, zřídka jako volitelný předmět (výjimkou jsou samozřejmě církevní školy) a duchovní péče stojí zatím na začátku svého rozvoje, nelze

očekávat, že dětský domov si sám vyžádá pastoračního pracovníka. Proto jako další krok může být navázání kontaktu s konkrétním dětským domovem, seznámení se s jeho specifickým prostředím a vypracování návrhu, jak a kde by kaplan mohl pomoci. Moje diplomová práce zde může posloužit jako obecný teoretický základ.

Seznam literatury

1.1. Primární zdroje

Bible.: Český ekumenický překlad. Česká biblická společnost, 1998. ISBN 80-85810-19-0.

Kvalita a efektivita vzdělávání a vzdělávací soustavy ve školním roce 2016/2017: Výroční zpráva České školní inspekce. Česká školní inspekce [online]. Praha: Česká školní inspekce, prosinec 2017 [cit. 2018-04-30]. Dostupné z: http://www.csicr.cz/getattachment/cz/Dokumenty/Vyrocnizpravy/Kvalita-a-efektivita-vzdelavani-a-vzdelavaci-soust/VZ_CSI_2017_web_new.pdf

Listina základních práv a svobod. *Zákony ČR* [online]. [cit. 2018-07-10]. Dostupné z: <http://www.zakonycr.cz/seznamy/002-1993-sb-usneseni-predsednictva-ceske-narodni-rady-o-vyhlaseni-listiny-zakladnich-prav-a-svobod-jako-soucasti-ustavniho-poradku-ceske-republiky.html>

Maslowova hierarchie potřeb [online]. , 1-4 [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: http://www.sspu-opava.cz/UserFiles/File/sablony/Psychologie_propagace/VY_32_INOVACE_D-12-13.pdf

Pracovní náplň vychovatele. *Dětský domov Klánovice* [online]. [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <http://www.ddklanovice.cz/admin/files/File/Download/pracovni-napl-n-vychovatele.pdf>

Rozhovor ředitele dětského domova v regionálním tisku o životě dětí v Dětském domově v Opavě a o budoucnosti ústavní výchovy. *Dětský domov Opava* [online]. [cit. 2018-04-18]. Dostupné z: http://www.dd-opava.cz/pdf/rozhovor_reditel.pdf

Rozhovor s ředitelem dětského domova Lipová PhDr. Leošem Moravcem. *Zpravodaj Šluknovský výběžek* [online]. [cit. 2018-04-18]. Dostupné z: <http://www.sluknovsky-vybezek.cz/new/345>

Tematická zpráva – Kvalita výchovně-vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Česká školní inspekce [online]. Praha: Česká školní inspekce, 2017 [cit. 2018-05-03]. Dostupné z: http://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematick%C3%A9%20zpr%C3%A1vy/01-F_TZ-Kvalita-vychovne-vzdelavaci-cinnosti-v-zarizenich-pro-vykon-UV-OV_FINAL-2-5.pdf

Úmluva o právech dítěte. *United Nations: Informační centrum OSN v Praze* [online]. Železná 24, Praha 1 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

Vnitřní řád Dětského domova v Opavě platný od 1.10.2017. *Dětský domov Opava* [online]. [cit. 2018-04-18]. Dostupné z: http://www.dd-opava.cz/o_nas.php

Výroční zpráva ředitele Dětského domova za školní rok 2016/2017. *Dětský domov Opava* [online]. [cit. 2018-04-27]. Dostupné z: http://www.dd-opava.cz/pdf/vz_2016_2017.pdf

Zákon č. 109/2002 Sb.: Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

Zákon č. 563/2004 Sb. *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2018-07-10]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-563>

1.2. Sekundární zdroje

ARNOLD, William V. *Introduction to pastoral care.* Philadelphia: The Westminster Press, 1982. ISBN 0-664-24400-9.

BRAVENÁ, Noemi. Dítě teologem: Nábožensko - pedagogická reflexe dětského prožívání transcendence. *Myšlení o transcendenci.* Červený kostelec: Pavel Mevart, 2013, 199-220. ISSN 978-60-7465-088-8, str. 219.

BRAVENÁ, Noemi. Filozofování jako cesta k celistvému rozvoji dětského přesahu. *Przemiany i wyzwania XXI wieku a tozsamosc religia i kultura.* Krakow, 2014, 5-15. ISSN 978-83-60391-27-3.

Praha: Portál, 2001, ISBN 80 - 7178 - 545 – 8

BRAVENÁ, Noemi. Obrat k dětství: Nové výzvy pro náboženskou výchovu a vzdělávání. *Cesty katecheze.* 2014, 2014(2-3), 13-16.

BRAVENÁ, Noemi. *Přesah a jeho význam pro socializaci a formování dítěte jako osobnosti.* I. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2016. ISBN 978-80-7290-773-1.

BECKER, Ingeborg, **BIERITZ,** Karl-Heinr, **BLÜHM,** Reimund et al. *Handbuch der Seelsorge.* 3. vyd. Berlin : Evangelische Verlagsanstalt, 1983.

- BETTNER**, Betty Lou, Amy LEW a Lucie ZEMANOVÁ. *Odvaha žít svůj život*. Konfrontace, 1995, 99 s. ISBN 9788090177321.
- BUTTA**, Tomáš. *Pastorační péče v církvi*. Praha: Církev československá husitská, 2017. Blahoslav. ISBN 978-80-7000-137-0.
- DIVÍNOVÁ**, Irena. *Profil výchovného pracovníka v dětském domově*. Praha, 2007. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze.
- HAŠKOVÁ**, Lucie. *Deprivace a subdeprivace dětí v ústavní péči*. Brno, 2009. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně.
- KOPŘIVOVÁ, Lenka**. *Odchod dětí z dětského domova*. Brno, 2006. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně.
- KŘIŠŤAN**, Alois. Praktická teologie, pastorec a sociální práce – mezioborové souvislosti. *Teologie a sociální práce + biblické základy sociální práce* [online]. , 9 [cit. 2018-03-06]. Dostupné z: <http://old.tf.jcu.cz/getfile/5ce7968675df36f>
- KŘIVOHLAVÝ**, Jaro. *Pastorální péče*. V Třebenicích: Oliva, 2000. ISBN 80-85942-42-9.
- LESTER**, A.D. *Pastoral care with children in crisis*. I. Kentucky: Westminster John Knox press, 1985. ISBN 0-664-24598-6.
- MATĚJČEK**, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Grada Publishing, 2005. ISBN 9788024708706.
- MATĚJČEK**, Zdeněk a Josef LANGMEIER. *Psychická deprivace v dětství*. Karolinum, 2015. ISBN 9788024628660.
- MATĚJČEK**, Zdeněk. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2005, 445 s. ISBN 8024610566.
- OPATRNÝ**, Aleš. *Pastorec v postmoderní společnosti*. 1. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001.
- PATTON**, John. *Pastoral Care: An essential guide*. I. Nashville: Abingdon press, 2005. ISBN 0-687-05322-6.
- RUTRLE**, O. *Základní problémy duchovní péče*. Praha: Ústřední rada církve českomoravské, 1940.
- SALAJKA**, Milan. *Křesťanská církev ve své duchovní aktivitě a práci*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1998.

SMOLÍK, Josef. *Pastýřská péče*. 1. vyd. Praha : Kalich, 1991.

TRETERA, Jiří Rajmund. Vážná potřeba institucionalizované duchovní péče v lůžkových zdravotnických zařízeních.... Úvaha na základě několika osobních zkušeností. In: *Církev a stát*[online]. Masarykova univerzita, 2017, s. 9-17 [cit. 2018-06-27]. ISBN 978-80-210-8830-6. Dostupné z: <https://www.law.muni.cz/sborniky/cirkevastat/cirkevastat2017.pdf>

VERNEROVÁ, Lucie. *Role psychologa v dětském domově*. Brno, 2017. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně.

ZEJDA, Roman: *Pastorační a misijní služba pro příslušníky Policie České republiky*. Diplomová práce. Praha: UK HTF, 2010, 83 s.

ZEZULOVÁ, Dagmar. *Osvojení a pěstounská péče*. Portál, 2012, 197 s. ISBN 9788026200659.

1.3. Slovníky

Biblický slovník A. Novotného [online]. Kalich, 1992 [cit. 2018-03-06]. Dostupné z: <http://biblickyslovník.pleva.info>

Slovník sociálního zabezpečení [online]. [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <http://slovník.mpsv.cz>

1.4. Weby

Ateisté ČR [online]. Občanské sdružení Ateistů ČR, 2014 [cit. 2018-06-26]. Dostupné z: <http://www.osacr.cz/>

Asociace nemocničních kaplanů [online]. [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: www.nemocnicnikaplan.cz

Biblenetz [online]. Česká biblická společnost [cit. 2018-03-06]. Dostupné z: <http://www.biblenet.cz>

Česká školní inspekce [online]. [cit. 2018-04-30]. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/cz/home>

DeD Anjelik Sečovice [online]. [cit. 2018-04-17]. Dostupné z: <http://www.dedsecovce.sk>

Děti patří domů [online]. [cit. 2018-04-01]. Dostupné z: <http://www.detipatridomu.cz>

Dětský domov Opava [online]. [cit. 2018-04-18]. Dostupné z: <http://www.dd-opava.cz>

Duchovní služba Armády České republiky [online]. [cit. 2018-03-15]. Dostupné z: <http://www.kaplani.army.cz>

Ekumenická rada církví v České republice [online]. [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: www.ekumenickarada.cz

Generální ředitelství Vězeňské služby ČR [online]. [cit. 2018-03-18]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz>

Getsemany [online]. [cit. 2018-03-18]. Dostupné z: <https://www.getsemany.cz/node/3510>

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. [cit. 2018-04-05]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. MŠMT, odbor školské statistiky, analýz a informační strategie, 0018n. 1. [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz>

Právní prostor [online]. Výstavní 292/13, Ostrava–Moravská Ostrava: ATLAS consulting spol. s r.o. [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz>

SOS dětské vesničky: Láskyplný domov pro každé dítě [online]. [cit. 2018-04-01]. Dostupné z: <http://www.sos-vesnicky.cz>

Syndrom vyhoření: Vše o vyhoření, podrobně a srozumitelně [online]. [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: <http://www.syndrom-vyhoreni.psychoweb.cz>

Šance dětem: Pomáháme dětem, které neměly v životě štěstí [online]. [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: <https://www.sancedetem.cz/cs/index.shtml>

United Nations: Informační centrum OSN v Praze [online]. Železná 24, Praha 1 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <http://www.osn.cz>

World Health Organization [online]. [cit. 2018-03-07]. Dostupné z: <http://www.who.int/en/>

Zákony ČR [online]. [cit. 2018-07-10]. Dostupné z: <http://www.zakonycr.cz>

Zákony pro lidi [online]. [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

Zpravodaj Šluknovský výběžek [online]. [cit. 2018-04-18]. Dostupné z: <http://www.sluknovsky-vybezek.cz>

Abstrakt

Děti umístěné v dětském domově přišli o možnost vyrůstat v přirozeném rodinném prostředí, a proto není divu, že se potýkají s různými citovými deprivacemi, které velmi ovlivňují jejich vývoj. Česká školní inspekce upozorňuje na tento problém a kritizuje nedostatek specialistů v dětském domově, kteří by systematicky a dlouhodobě s dětmi pracovali a řešili případné obtíže. K tomu se do prostředí české sekulární společnosti přidávají hlasy primární pedagogiky, psychologie, filosofie i teologie s upozorněním, že součástí každé osobnosti dítěte je i přesah (transcendence), který má být rozvíjen edukací.

Církev má potenciál v této situaci pomoci, neboť duchovní péče v různých necírkevních institucích se díky svému přínosu pomalu dostává do podvědomí. Proto se tato práce klade za cíl vydefinování kaplanství v dětském domově.

Jelikož se jedná o nové téma, je nejprve nutné v prvních dvou kapitolách čtenáře seznámit s problematikou duchovní péče. Druhá kapitola je věnována právům a potřebám dítěte a ve třetí kapitole je představeno prostředí dětského domova. Čtvrtá kapitola nás seznamuje s pojmem kaplanství a jeho třemi typy, které v České republice již fungují. Pátá kapitola se zabývá kaplanstvím v dětském domově a návrhy, kde by kaplan mohl pomoci. V závěru práce jsou předloženy argumenty pro zavedení duchovní péče v dětských domovech vyplývající z práv dítěte, příslušné legislativy a současné situace dětských domovů. Práce končí podnětem pro další kroky.

Abstract

Children growing up in residential institutions lost chance to live in natural family environment. No wonder they struggle with emotional deprivation, which has a very negative influence on their future lives. Česká školní inspekce (Czech School Inspectorate) is regularly highlighting this issue, and at the same time criticizing lack of educated personell in the institutions, which could provide systematic and long-term care. Even in the Czech secular society, there is growing concern among teachers, psychologists, philosophers, and theologians about lack of transcendence, which is necessary for healthy children's personality. However, missing transcendent element might be developed by education.

There is a chance for the church to step-in, because spiritual care in secular

institutions is slowly becoming well-known in the community, due to its benefits. Therefore the subject matter of this thesis is to define the role of chaplaincy in children's homes.

Since this subject matter is rather unexplored, it is, in the first chapter, necessary to introduce the reader to concepts of pastoral care. The second chapter is devoted to the rights and needs of children, while the third describes the institution of children's homes. The fourth chapter introduces us to the concept of chaplaincy and its three types, which are working in the Czech Republic. The last chapter deals in the work of a chaplain in children's home, and offers possible suggestions, where he or she could help. In the conclusion, there are several arguments supporting establishment of spiritual care in children's residential institutions based on children's rights, valid legislation, and the current situation. The thesis is concluded with suggestion of future course of action.